

GONDOSKODÁS – szakértelem és emberség

A Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet folyóirata

III. évfolyam 2. szám

- **Főszerkesztő:** Farkas Péter • **Szerkesztőség:** Csukovits Nóra, Forrai-Kiss Krisztina, dr. Hajdu Kitti, Jonkl Marianna, Katona Krisztina, Mikó F. László, Matolcsi-Papp Zoltán, Mózesné Ruzsák Beáta, Takács Bernadett, Dr. Vajda Kinga, dr. Vető Marietta
- **Szerkesztőségi titkár:** Csukovits Nóra
- **Szerkesztőbizottság:** Dr. Beran Ferenc (PPKE), Dr. Birher Nándor (PPKE), Dr. Bogár László (KRE), Dr. Deli Gergely (NKE), Dr. Juhász Gábor (PTE), Dr. Kaiser Tamás (NKE), Dr. Molnár Attila (NKE), Dr. Nyitrai Ágnes (AVKTF), Dr. Pajtókné Dr. Tari Ilona (EKKE), Dr. Pikó Bettina (SZTE), Dr. Rosta Andrea (PPKE), Dr. Sárkány Péter (EKKE), Dr. Szabó-Tóth Kinga (ME), Dr. habil Tóth Tibor (NSZI)
- **Szerkesztőség és kiadóhivatal:** 1142 Budapest, Ungvár u. 64-66. • Tel.: +36 1 450 3230 • E-mail: gondoskodas@nszi.hu • Honlap: www.nszi.hu
- **Kiadó:** Dr. habil Tóth Tibor főigazgató

A borítón Báhidszki Petra Emlékpark című festménye látható

TARTALOM

Busi Zoltán

Család- és gyermekjóléti szolgáltatás napjainkban

#Alapellátásban a jövő6

Farkas Péter

A munka méltósága

A munka erkölcszociológiai és társadalomelméleti összefüggései20

Mikó F. László

A művészetterápia hatásai a fogyatékkal élő emberek napi életére36

Botos Katalin

A szociális piacgazdaság40

Beran Ferenc

Slachta Margit társadalmi üzenete, beszédei és írásai tükrében50

Katona Krisztina

Fogyatékosügyei kiadványok Intézetünk gondozásában58

ABSZTRAKTOK62

Szerzőink65

Busi Zoltán

Család- és gyermekjóléti szolgáltatás napjainkban #Alapellátásban a jövő

Kulcsszavak: család- és gyermekjóléti szolgáltatás, alapellátás, utcai szociális munka, áldozat segítés, jelző rendszer

A családsegítést a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény (továbbiakban: Szt.), a gyermekjóléti szolgáltatást a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (továbbiakban: Gyvt.) szabályozza. A családsegítés és a gyermekjóléti szolgáltatás biztosítása 2016 január 1-jétől integráltan történik. A rendszer kiemelt prioritása a gyermekek családban történő nevelkedésének elősegítése és a veszélyeztetettségének megelőzése, megszüntetése. Jelen áttekintés célja, hogy betekintést nyújtson a mindennapi folyamatokba.

I. A család- és gyermekjóléti szolgáltatás országos hálózata

A települési önkormányzat önálló szolgáltatóként vagy más intézmény önálló intézményegységként működteti a család- és gyermekjóléti szolgálatot (továbbiakban: szolgálat) 723¹ helyen országosan. A szolgálatok többek között az alábbi feladatokat látják el:

- folyamatosan figyelemmel kísérik a településen élő gyermekek szociális helyzetét, veszélyeztetettségét,
- meghallgatják a gyermek panaszát, és annak orvoslása érdekében megteszik a szükséges

intézkedést,

- segítik a nevelési-oktatási intézmény gyermekvédelmi feladatának ellátását,
- felkérésre környezetanulmányt készítenek,
- kezdeményezik a települési önkormányzatnál új ellátások bevezetését,
- biztosítják a gyermekjogi képviselő munkavégzéséhez szükséges helyiségeket,
- részt vesznek a külön jogszabályban meghatározott Kábítószerügyi Egyeztető Fórum munkájában,
- nyilvántartást vezetnek a helyettes szülői férőhelyekről.

A járásszékhely település önálló szolgáltatóként vagy más intézményegységként működteti a család- és gyermekjóléti központot (továbbiakban: központ) 197² járásban országosan. A központok többek között az alábbi feladatokat látják el a szolgálat általános feladatain túl:

- utcai és lakótelepi szociális munkát,
- kapcsolattartási ügyeletet, ennek keretében közvetítői eljárást,
- kórházi szociális munkát,
- gyermekvédelmi jelzőrendszeri készenléti szolgálatot,
- jogi tájékoztatásnyújtást és pszichológiai tanácsadást,

¹ Szolgáltatói nyilvántartás (MÜKENG)

² Macsgyoe nyilvántartás

- családkonzultációt, családterápiát, családi döntéshozó konferenciát,
- óvodai és iskolai szociális segítő tevékenységet,
- a gyermekvédelmi gondoskodás keretébe tartozó hatósági intézkedésekhez kapcsolódó, a gyermekek védelmére irányuló tevékenységet látnak el.

A család- és gyermekjóléti szolgáltatás - azaz a szolgálatok és központok összessége - az intézményrendszerével teljes mértékben lefedi az ország területét.

I.1 A család- és gyermekjóléti szolgáltatás igénybevétele és tevékenysége

A szolgálatokkal együttműködési megállapodás alapján 170.560 klienssel és együttműködési megállapodás nélkül 245.254 klienssel azaz összesen 415.818 személlyel³ állt kapcsolatban. Magyarország lakosságának több mint 4%-a. Együttműködési megállapo-

dás köttetik minden olyan esetben, amikor a segítségnyújtáshoz nem elegendő egyszeri konzultáció.

A szolgálatok szakmai tevékenységének adatai⁴

A szolgálatok összesen 3.747.561 esetben nyújtottak szakmai tevékenységet (1. táblázat).

A szolgálatok működésnek kihívásai

Az átalakítást követő 9 évben több működési kihívás azonosítható.

1. A család és gyermekjóléti szolgáltatások munkaerő hiánya. Az elmúlt években egyre nagyobb kihívás betölteni az álláshelyeket.

2. Az átalakítást követően 247 szolgáltató, azaz a szolgálatok 34,1%-a ügynevezett egyszemélyes szolgálat. Ezen szakemberek esetében a munkáltató nem, vagy csak nagy nehézségek árán tud megfelelő szakmai helyettesítésről gondoskodni betegség vagy szabadság ideje alatt, a szakmai konzultáció érdemben nem biztosított.⁵



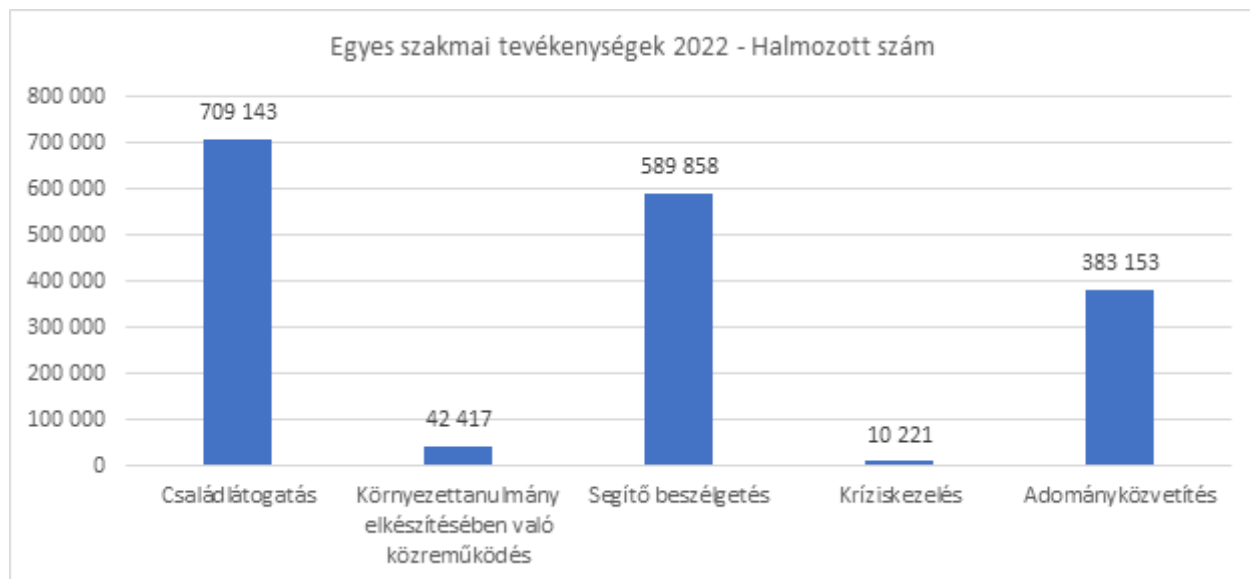
1. ábra

A szolgálatok együttműködési megállapodás alapján igénybe vevők korcsoportonkénti megoszlása 2022 (KSH)

³ 2023 év KSH

⁴ Forrás: Központi Statisztikai Hivatal (www.ksh.hu) 1696uj_1.7_1.11_2.1 táblák_2022_vármegye_avn.xls egyedi kérésre összeállított táblázatos adatállomány. Halmozott adatsor.

⁵ Bővebben MACSGYOE Javaslatok jogszabályok módosításra 2024



1. táblázat

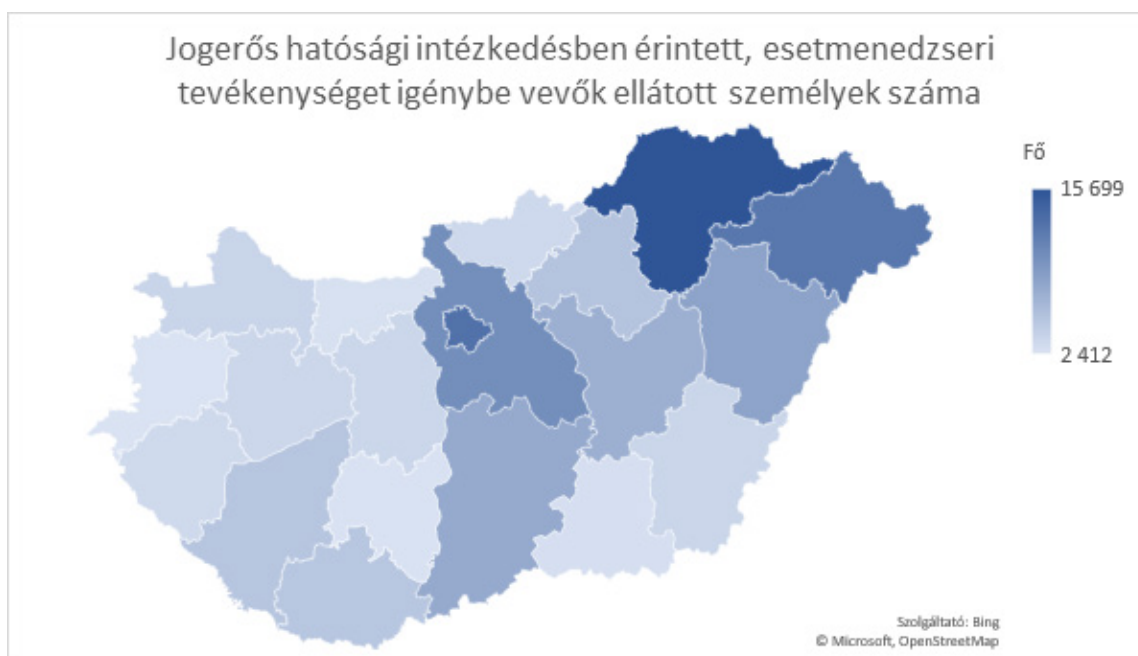
A szolgálatok egyes szakmai tevékenységei(2022) KSH

3. Az egy családsegítőre jelenleg az együttműködési megállapodások alapján 54 fő jut. Ehhez jön még átlagosan 77 fő együttműködési megállapodással nem rendelkező kliens.

A központok feladatvégzésük során jogerős hatósági

intézkedésekkel és a speciális szolgáltatásokkal érintett személyekkel kerülnek kapcsolatba.

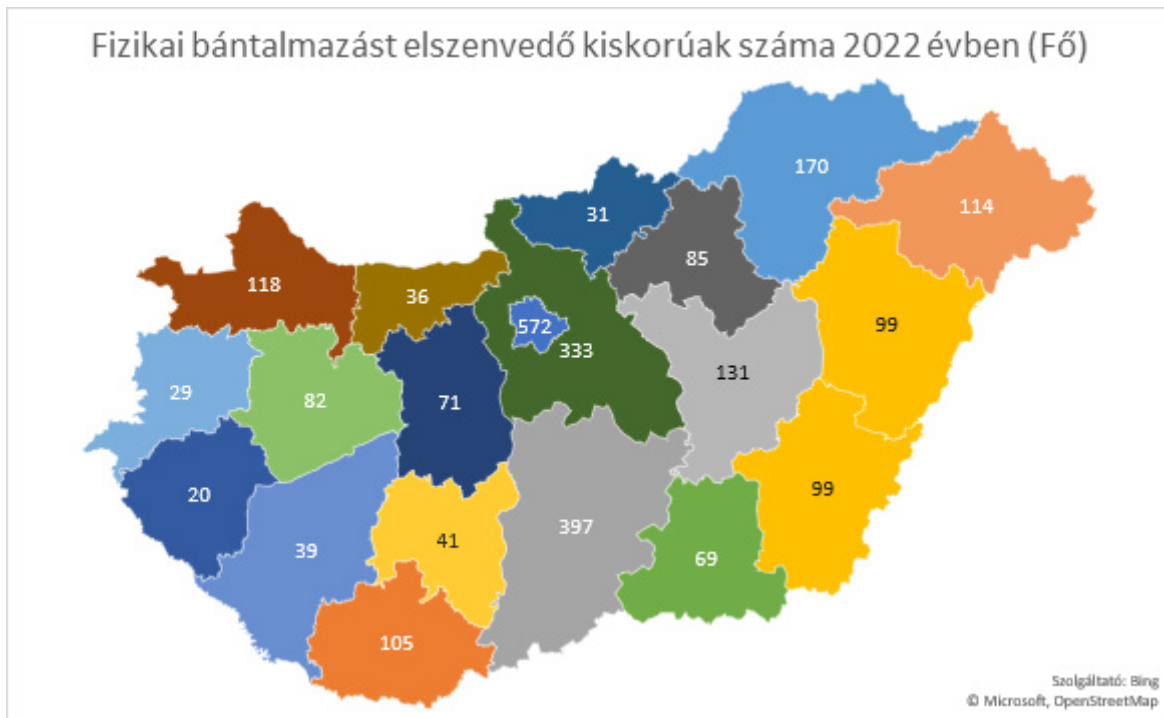
A jogerős hatósági intézkedésben érintett, eszménydizseri tevékenységet igénybe vevők száma összesen 121.381 fő⁶.



2. ábra

Jogerős hatósági intézkedésben érintett, eszménydizseri tevékenységet igénybe vevők ellátott személyek száma (fő)

⁶ Forrás: Központi Statisztikai Hivatal (www.ksh.hu) 1696uj_1.7_1.11_2.1 táblák_2022_vármegye_avn.xls egyedi kérésre összeállított táblázatos adatállomány. Nem halmozott adatsor.



3. ábra

Központok klienskörén belül megjelennek a fizikai bántalmazást elszenvedő kiskorúak száma (2022) KSH

A központok klienskörén belül megjelennek a fizikai vagy szexuális bántalmazást elszenvedő kiskorúak⁷ is. 2022 évben a 2641 fő fizikai bántalmazást elszenvedő kiskorú számára nyújtottak segítséget a központ szakemberei.



4. ábra

Központok klienskörén belül megjelennek a szexuális bántalmazást elszenvedő kiskorúak száma (2022) KSH

7 Forrás: Központi Statisztikai Hivatal (www.ksh.hu) Küldendő_1696.xls egyedi kérésre összeállított táblázatos adatállomány

A pszichológiai tanácsadás igénybevétele a család- és gyermekjóléti szolgáltatóknál (2022)¹¹				
<i>Mege</i>	<i>Központ</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Összesen</i>	<i>100.000 lakosra jutó igénybevétel</i>
Budapest	20 059	3 444	23 503	1 407
Baranya	2 417	172	2 589	731
Bács-Kiskun	3 752	415	4 167	841
Békés	2 466	1 314	3 780	1 199
Borsod-Abaúj-Zemplén	1 386	95	1 481	238
Csongrád-Csanád	4 492	364	4 856	1 241
Fejér	2 896	1 125	4 021	958
Győr-Moson-Sopron	3 189	1 161	4 350	934
Hajdú-Bihar vármegye	4 507	1 022	5 529	1 065
Heves	1 306	137	1 443	505
Komárom-Esztergom	3 779	525	4 304	1 432
Nógrád	343	2	345	189
Pest megye	11 110	7 569	18 679	1 401
Somogy	1 814	49	1 863	635
Szabolcs-Szatmár-Bereg	3 296	1 087	4 383	828
Jász-Nagykun-Szolnok	2 485	489	2 974	836
Tolna	890	401	1 291	621
Vas	1 692	75	1 767	708
Veszprém	3 474	1 766	5 240	1 562
Zala megye	1 093	88	1 181	453
Összesen	76 446	21 300	97 746	1 019

2. táblázat

Pszichológiai tanácsadás igénybevétele a család- és gyermekjóléti szolgáltatóknál (2022) KSH

Mediáció igénybevétele a család- és gyermekjóléti szolgáltatóknál (2022)¹²				
<i>Mege</i>	<i>Központ</i>	<i>Szolgálat</i>	<i>Összesen</i>	<i>100.000 lakosra jutó igénybevétel</i>
Budapest	1 834	195	2 029	121
Baranya	73	8	81	23
Bács-Kiskun	146	24	170	34
Békés	186	27	213	68
Borsod-Abaúj-Zemplén	52	–	52	8
Csongrád-Csanád	469	4	473	121
Fejér	38	38	76	18
Győr-Moson-Sopron	45	10	55	12
Hajdú-Bihar vármegye	64	21	85	16
Heves	7	1	8	3
Komárom-Esztergom	45	33	78	26
Nógrád	0	2	2	1
Pest megye	436	304	740	55
Somogy	30	33	63	21
Szabolcs-Szatmár-Bereg	72	10	82	15
Jász-Nagykun-Szolnok	59	15	74	21
Tolna	60	5	65	31
Vas	49	–	49	20
Veszprém	155	29	184	55
Zala megye	19	6	25	10
Összesen	3 839	765	4 604	48

3. táblázat

Mediáció igénybevétele a család- és gyermekjóléti szolgáltatóknál (2022) KSH

Családterápia igénybevétele a család- és gyermekjóléti szolgáltatóknál (2022)				
Megye	Központ	Szolgálat	Összesen	100.000 lakosra jutó igénybevétel
Budapest	2 247	234	2 481	148
Baranya	47	–	47	13
Bács-Kiskun	0	17	17	3
Békés	0	10	10	3
Borsod-Abaúj-Zemplén	256	4	260	42
Csongrád-Csanád	389	4	393	100
Fejér	28	107	135	32
Győr-Moson-Sopron	176	45	221	47
Hajdú-Bihar vármegye	226	31	257	50
Heves	9	–	9	3
Komárom-Esztergom	20	15	35	12
Nógrád	0	–	0	-
Pest megye	1 199	519	1 718	129
Somogy	38	1	39	13
Szabolcs-Szatmár-Bereg	9	5	14	3
Jász-Nagykun-Szolnok	0	67	67	19
Tolna	8	20	28	13
Vas	211	–	211	85
Veszprém	40	1	41	12
Zala megye	37	6	43	16
Összesen	4 940	1 086	6 026	63

4. táblázat

Családterápia igénybevétele a család- és gyermekjóléti szolgáltatóknál (2022) KSH

Jogi tanácsadás igénybevétele a család- és gyermekjóléti szolgáltatóknál (2022)				
Megye	Központ	Szolgálat	Összesen	100.000 lakosra jutó igénybevétel
Budapest	9 226	1 860	11 086	663
Baranya	386	64	450	127
Bács-Kiskun	577	203	780	157
Békés	519	406	925	293
Borsod-Abaúj-Zemplén	1 006	110	1 116	179
Csongrád-Csanád	663	86	749	191
Fejér	380	187	567	135
Győr-Moson-Sopron	460	23	483	104
Hajdú-Bihar vármegye	793	93	886	171
Heves	247	10	257	90
Komárom-Esztergom	752	88	840	279
Nógrád	156	3	159	87
Pest megye	1 656	1 510	3 166	237
Somogy	161	284	445	152
Szabolcs-Szatmár-Bereg	568	220	788	149
Jász-Nagykun-Szolnok	440	154	594	167
Tolna	104	11	115	55
Vas	85	4	89	36
Veszprém	716	235	951	284
Zala megye	240	50	290	111
Összesen	19 135	5 601	24 736	258

5. táblázat

Jogi tanácsadás igénybevétele a család- és gyermekjóléti szolgáltatóknál (2022) KSH

A szexuális bántalmazást elszenvedő kiskorúak szám 542 fő, akik számára segítsége nyújtottak a központ szakemberei. Az adatgyűjtést a gyermekbántalmazásról jelentősen megnehezíti a jelenség nagyfokú látenciája, amelyhez szintén hozzájárulhat a családok elszigeteltsége, a gyermekeknek a velük szemben alkalmazott szülői bánásmóddal kapcsolatos kételyeinek hiánya, az elszenvedett sérelmek elpanaszolásának megtiltása a bántalmazó részéről, illetve a társadalmi szintű viszolygás a családok belügyeibe való beavatkozástól.⁸

A központok működésnek kihívásai

1. A család és gyermekjóléti szolgáltatások munkaerőhiánnyal küzdenek. Az elmúlt években egyre nagyobb kihívás betölteni az álláshelyeket.

2. A speciális szolgáltatások kapacitásai központként jelentősen eltérnek⁹. Számos megyében elérhetetlenek a szolgáltatások. Ezen szolgáltatások gyakran külső szakember bevonásával valósulnak meg, a finanszírozási hiányosságok miatt erre egyre kevesebb jut.

A központok speciális szolgáltatását igénybe vevők száma összesen 845.088 fő¹⁰ ebből 543.263 fő vette igénybe az óvodai és iskolai szociális segítő szolgáltatást. Egyes szolgáltatások (pszichológus, jogász, mediáció, családterápia stb.) ellátási kötelezettje a központok, de a szolgáltatás kapacitáshiánya miatt egyes szolgáltatók, akiknek van lehetősége állami plusz támogatás nélkül nyújtja ezeket fenntartói finanszírozásból. Ez nagymértékben megkérdőjelezi az egyenlő hozzáférés esélyét.

Egyes megyékben a pszichológiai tanácsadások több mint 30%-át a szolgáltatók biztosítják. A 100.000 lakosra vetített igénybevétel aránya egyes megyék között hétszeres!

A mediációs szolgáltatás a konfliktuskezelés egyik fontos eszköze. Ennek ellenére több megyében szinte teljesen elérhetetlen a szolgáltatás.

A családok működési zavarainak megelőzésben a családterápia egy eredményes eszköz. Számos megyében egyáltalán nem elérhető, vagy csak minimális számban valósulnak meg. 16 megyében országos átlag alatt vehető igénybe a családterápia.

A jogi tanácsadást a szolgáltatók nagy mértékben külsős vásárolt szolgáltatásként biztosítják. A 100.000 lakosra vetített igénybevétel aránya egyes megyék között több mint tizennyolcszoros!

II. Az észlelő és jelzőrendszer működése

A Szt. szerint a családok segítése érdekében veszélyeztetettséget és krízishelyzetet észlelő jelzőrendszer működik. A jegyző, a járási hivatal, továbbá a szociális, egészségügyi szolgáltató, intézmény, valamint a pártfogói felügyelői és a jogi segítségnyújtói szolgálat jelzi, az egyesületek, az alapítványok, a vallási közösségek és a magánszemélyek jelezhetik a családsegítést nyújtó szolgáltatóknak, intézményeknek, ha segítségre szoruló családról, személyről szereznek tudomást.

A Gyvt. szerint a gyermekvédelmi jelzőrendszer a gyermekjóléti szolgáltatók által működtetett együttműködési rendszer az egészségügyi és oktatási intézményekkel, különböző hatóságokkal.

Célja a gyermek családban történő nevelkedésének elősegítése, a gyermekek veszélyeztettségének megelőzése és megszüntetése. A gyermekvédelmi jelzőrendszer működtetése állami és önkormányzati feladat. A gyermekvédelmi jelzőrendszer szereplői:

- az egészségügyi szolgáltatást nyújtók, így különösen a védőnői szolgálat, a háziorvos, a házi gyermekorvos,
- a személyes gondoskodást nyújtó szolgáltatók,

⁸ Pintér Ádám, Tóth Judit Nikolett: A bántalmazott gyermekek – Gyermekjogok és gyermekbántalmazás; Statisztikai Szemle, 95. évfolyam 8–9. szám
⁹ Forrás: Központi Statisztikai Hivatal (www.ksh.hu) Küldendő_1696.xlsx egyedi kérésre összeállított táblázatos adatállomány.

¹⁰ Forrás: Központi Statisztikai Hivatal (www.ksh.hu) 1696uj_1.7_1.11_2.1 táblák_2022_vármegye_avn.xls egyedi kérésre összeállított táblázatos adatállomány. Nem halmozott adatsor.

- a köznevelési intézmények és a szakképző intézmények,
- a rendőrség,
- az ügyészség,
- a bíróság,
- a pártfogó felügyelői szolgálat,
- az áldozatsegítés és a kárenyhítés feladatait ellátó szervezetek,
- a menekülteket befogadó állomás, a menekültek átmeneti szállása,
- az egyesületek, az alapítványok és az egyházi jogi személyek,
- a foglalkoztatás-felügyeleti hatóság,
- a javítóintézet,
- a gyermekjogi képviselő,
- a gyermekvédelmi és gyámügyi feladatkörében eljáró fővárosi és vármegyei kormányhivatal,
- az állam fenntartói feladatainak ellátására a Kormány rendeletében kijelölt szerv.
- a települési önkormányzat jegyzője,
- a büntetés-végrehajtási intézet,
- a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelők

A jelzési kötelezettség teljesítése alapvető ágazati és kormányzati érdek a minél hatékonyabb segítségnyújtás érdekében. A jelzőrendszer erősítésének érdekében a gyermek bántalmazása, elhanyagolása miatt jelzést vagy kezdeményezést tevő intézmény, személy adatait erre irányuló külön kérelem hiányában is zártan kezeli. Ez utóbbi szabályozás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. 2017-ben számos előremutató jogszabálymódosítás jelent meg. Az ágazati jogszabályokba bekerült a jelzési kötelezettség illetve protokollok és módszertani útmutatók készültek. Az ágazatok közti együttműködés erősítésére a jelzőrendszeri tagok bevonásával elkészült egy fejlesztést célzó javaslatcsomag.¹¹ 2024 március 15. napjától alkalmazandó a protokoll¹² és a módszertani útmutató¹³ 3. átdolgozott kiadása. Az igazgatási bíróság kiszabási lehetőségen túlmenően a gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról szóló 2024. évi XXX. számú törvény a jelzési kötelezettség elmulasztásához büntetőjogi felelősséget tár-
sít.

A jelzőrendszer működése¹⁴



6. táblázat

Család- és gyermekjóléti szolgáltatókhoz érkezett jelzések száma 2022 (halmozott adat) KSH

11 Szabó A. és Mtsai. (2022): Az ágazatközi együttműködés az észlelő és jelzőrendszer működésének támogatásáról, EFOP 1.9.4.-VEKOP-16-2016-0001 „A szociális ágazati módszertani és információs rendszereinek megújítás” c. kiemelt projekt

12 Protokoll a család- és gyermekjóléti szolgáltatók által működtetett észlelő és jelzőrendszer folyamatiról

13 A család- és gyermekjóléti szolgáltatás által működtetett észlelő- és jelzőrendszer működésének és működtetésének szabályairól szóló módszertani útmutató

14 A jelen dokumentum a Központi Statisztikai Hivatal (www.ksh.hu) 1696uj_1.7_1.11_2.1 táblák_2022_vármegye_avn.xls és a Küldendő_1696.xlsx

A család-és gyermekjóléti szolgáltatók számára összesen 172.189 jelzés érkezett, ami ennyi élethelyzet kivizsgálását jelenti, szükség esetén krízisintervenciót a gyermekjóléti szolgáltatók nyújtó részéről.

A már említett 2016 évi integráció egyik eredménye, hogy a felnőttekre vonatkozó jelzéseket is vizsgálhatjuk.

Észlelő- és jelzőrendszer által küldött jelzések számából: 0-17 évesekkel kapcsolatosan küldött jelzések 2022 évben (halmozott adat) ¹⁷				
Jelzőrendszeri intézmény megnevezése	Szolgálat	Központ	Milyen arányban teljesít jelzést a gyermekjóléti szolgáltató felé?	Hányadik a leggyakrabban jelző szervezetek rangsorában?
Köznevelési és szakképző intézmények,	46 540	20 018	38,70%	1
Személyes gondoskodást nyújtó szolgáltató	10 083	9 743	11,50%	2
Önkormányzat, Jegyző, Gyermekvédelmi és gyámügyi feladatkörében eljáró fővárosi és megyei kormányhivatal	6 583	12 596	11,10%	3
Egészségügyi szolgáltató	11 797	5 199	9,90%	4
Rendőrség	6 685	3 813	6,10%	5
Társadalmi szervezet, egyház, alapítvány, állampolgárok	5 733	1 921	4,40%	6
Ügyészség, bíróság	766	575	0,80%	7
Pártfogó felügyelői szolgálat, áldozatsegítő szervezet	481	417	0,50%	8
Menekülteket befogadó állomás, menekültek átmeneti szállása	362	11	0,20%	9
Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat	150	64	0,10%	10

7. táblázat

Észlelő- és jelzőrendszer által küldött jelzések számából: 0-17 évesekkel kapcsolatosan küldött jelzések 2022. KSH

Az Alapvető Jogok Biztosa AJB-227/2010 számú jelentésében vizsgálta az észlelő és jelzőrendszer működését. Az adatok összevetéséből megállítható, hogy továbbra is a köznevelési intézményekből érkezik a legtöbb jelzés.

egyedi kérésre összeállított táblázatos adatállomány felhasználásával készült. A dokumentumban foglalt számítások és az azokból levont következtetések kizárólag a MACSGYOE, mint szerző szellemi termékei

Észlelő- és jelzőrendszer által küldött jelzések számából: 18+ évesekkel kapcsolatosan küldött jelzések 2022 évben (halmozott adat)				
Jelzőrendszeri intézmény megnevezése	Szolgálat	Központ	Milyen arányban teljesít jelzést a gyermekjóléti szolgáltató felé?	Hányadik a leggyakrabban jelző szervezetek rangsorában?
Egészségügyi szolgáltató	3 103	462	17,2%	1
Állampolgár, gyermek és felnőtt érdekeit képviselő társadalmi szervezet	2 929	347	15,8%	2
Rendőrség	2 727	320	14,7%	3
Önkormányzat, jegyző	2 750	183	14,2%	4
Személyes gondoskodást nyújtó szociális szolgáltatók	1 375	838	10,7%	5
Köznevelési és szakképző intézmények,	1 553	188	8,4%	6
Gyermekvédelmi és gyámügyi feladatkörében eljáró fővárosi és megyei kormányhivatal	1 361	138	7,2%	7
Átmeneti gondozást biztosítók	396	45	2,1%	8
Ügyészség, bíróság	245	46	1,4%	9
Áldozatsegítés és kárenyhítés feladatait ellátó szervezet	140	11	0,7%	10

8. táblázat

Észlelő- és jelzőrendszer által küldött jelzések számából: 17+ évesekkel kapcsolatosan küldött jelzések 2022. KSH

III. Életpálya?

Az életpályáról szóló egyeztetések 2013 óta zajlottak a szakmai érdekképviseletek köztük a MACSGYOE kiemelt szerepével és a minisztérium között. Az EMMI szociális ügyekért és társadalmi felzárkózásért felelős államtitkára a szociális életpályája modell bevezetését 2016 elejére, később 2017-re datálta. Egy egységes ösztönző életpálya modell a mai napig nem került kialakításra. A család- és gyermekjóléti szolgáltatóknál 6.431 fő¹⁵ dolgozott 2023-ban. A család és gyer-

mejjóléti szolgáltatások tekintetében 14.8%¹⁶ a munkaerőhiány. Az álláshelyeket elmúlt években egyre nagyobb kihívás betölteni. "A megélhetési pályaelhagyók száma fokozatos és drasztikus emelkedést mutat. Jelentős a szakemberállomány elöregedése, míg a pályakezdő diplomás szociális munkások száma minimális, szinte nullának mondható. Új munkaerőt találni szinte csak más társintézménytől való „elcsábítással” lehetséges.”¹⁷

KJT besorolások megoszlása szakmai munkakörök szerint¹⁸

¹⁵ https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0202.html megtekintve: 2024.06.30.

¹⁶ Lakner Z., dr. Gyetvai G., Krámer L. (2019): Szociális intézmények / szolgáltatók humán erőforrás kapacitásának felmérése, EFOP 1.9.4.-VEKOP-16-2016-0001 „A szociális ágazati módszertani és információs rendszereinek megújítás” c. kiemelt projekt

¹⁷ Javaslatok szociális és gyermekjóléti ágazatot érintő jogszabályok módosításaira MACSGYOE 2024

¹⁸ Lakner Z., dr. Gyetvai G., Krámer L. (2019): Szociális intézmények / szolgáltatók humán erőforrás kapacitásának felmérése, EFOP

Munkakör neve	KJT besorolás						Összesen
	A	B-C	D	E	F-G	H-J	
családsegítő	1%	2%	3%	4%	80%	10%	100%
esetmenedzser	0%	1%	1%	2%	83%	13%	100%
Összesen (ágazat szinten) %	5%	32%	19%	19%	20%	4%	100%

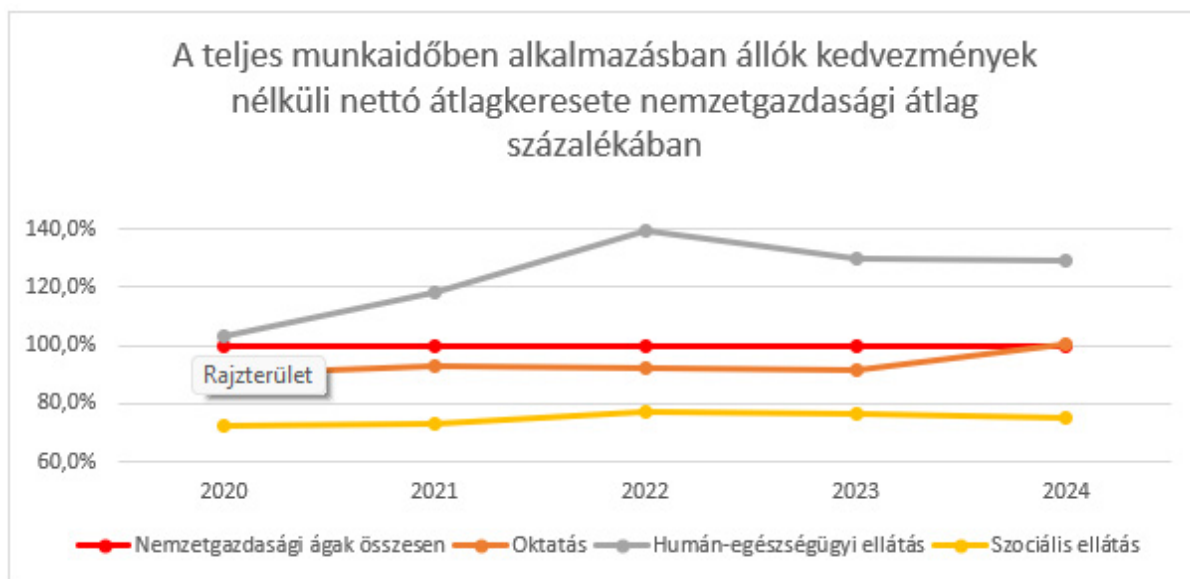
9. táblázat

KJT besorolások megoszlása szakmai munkakörök szerint 2018. december 31-én

A teljes munkaidőben alkalmazásban állók kedvezmények nélküli nettó átlagkeresete nemzetgazdasági áganként január hónapokban ²²				
	Nemzetgazdasági ágak összesen	Oktatás	Humán-egészségügyi ellátás	Szociális ellátás
2020	248 465	223 381	255 618	178 974
2021	271 227	251 480	321 113	197 378
2022	308 747	284 034	430 952	238 773
2023	356 981	325 854	464 458	272 456
2024	409 063	409 749	527 713	307 438

10. táblázat

Nettó átlagkereset nemzetgazdasági áganként



5. ábra

A teljes munkaidőben alkalmazásban állók kedvezmények nélküli nettó átlagkeresete nemzetgazdasági átlag százalékában

A szociális és gyermekjóléti ágazat bérszintje az egyéb közszolgáltató ágazatokhoz viszonyítottnan évtizedek óta a legalacsonyabbak között található. Azonban 2024. évre az egészségügyi szakemberek, a pedagógusok, az óvónők, a bölcsődei dolgozók, a védőnők, a

rendvédelmi alkalmazottak stb. bérei oly mértékben haladják már meg az azonos vagy magasabb szintű képesítéssel rendelkező szociális és gyermekvédelemben dolgozókat, amelyre még soha nem volt példa.

A humán ágazatok közül kizárólag a szociális ellátás nem éri el a nemzetgazdasági nettó átlagkeresetet sőt ettől több mint 100.000 Ft/fő/hó összeggel el van maradva.

A Gyvt. hatálybalépésekor egy középvezető esetében a vezetői pótlék a bérének 40%-a volt, ma csupán 3-4%-a. Az akkor 11.800 Ft-os vezetői pótlék 25 év alatt összesen 8.200 Ft-tal emelkedett! A vezetői feladatok viszont megsokszorozódtak és a gyermekek érdekében egyre szigorodó és gyakori jogszabályi változásoknak köszönhetően, a felelősség kiemelkedő mértékben nőtt. A 20 éve változatlan összegű (20.000 Ft) vezetői pótlékalap még a jelképes elismeréshez is kevés, így szinte lehetetlen megfelelő képzettséggel és tapasztalattal rendelkező szakmai vezetőket találni a területen.¹⁹

IV. Az utolsó védvonal

IV.1. A családok védelmének utolsó védvonal a család és gyermekjóléti szolgáltatás

A COVID-19 veszélyhelyzet alatt a fenntartók jelentős mértékben éltek az átirányítás eszközével. A kollégák bevonásra kerültek többek között a 70 év feletti korosztály felkeresésébe, a szociális és a gyermekétkeztetés segítségébe továbbá a házi segítségnyújtás vagy a szociális szakosított ellátások támogatásába. Fontos kiemelni, hogy 3.914 házi karanténnal érintett személy részére is nyújtottak szociális segítő tevékenységet. A többlet feladatokból adódóan 149.253 fő részére 935.995 alkalommal nyújtottak szolgáltatást a család- és gyermekjóléti szolgáltatók. A rendkívüli helyzetben a szolgáltatók gyorsan és rugalmasan reagáltak a feléjük érkező kihívásokra.

A vészhelyzettel összefüggő plusz feladatokat eset- és ügyfélszám szerinti megoszlása²⁰

Jól látható, hogy amikor a köznevelés a védőnői hálózat és egyes hatósági tevékenységek működése akadózott, a család- és gyermekjóléti szolgáltatók biztosították a gyermekek a családok az idősek és más bajbajutottak biztonságos ellátását.

A nyitott kérdésekre adott válaszok között a válaszadók eltérő indulati szinten fogalmazták meg elkészedésüket és csalódottságukat, mert bár a veszélyhelyzet ideje alatt rendkívüli erőfeszítéseket tettek, példamutatón álltak helyt, plusz feladatokat vállaltak más ágazatok helyett is dolgoztak, mégsem kaptak sem erkölcsi sem anyagi megbecsülést az ágazatot irányítóktól!

IV.2 A szociális szakemberek egyre gyakrabban kerülnek agresszió áldozatává.²¹

Néhány éve annak, hogy Inárcson a család- és gyermekjóléti szolgálat épületében, feladatellátásának teljesítése közben, egy elkészedett ügyfél meggyilkolta az ott dolgozó V.-T. Andrea családsegítőt. A kolléga a helyszínen életét vesztette. Ez a tragédia is ösztönözte egy országos reprezentatív kutatás elvégzését. A területen dolgozó 5.247 szakemberből 4.471 hivatása végzése közben évente legalább egyszer találkozik az ügyfelek fenyegetésével. A fenyegetések leggyakrabban a munkatársak testi épségére („megveri”) és életére („megöli”), irányulnak, és gyakran kiterjednek családtagjaira, gyermekeire is. A verbális agresszió egy speciálisabb formája - a szakember vagy az intézmény nyilvános lejáratása - is egyre nagyobb arányban fordul elő.

A fizikai bántalmazás jelenlétét két aspektusból vizs-

¹⁹ Javaslatok szociális és gyermekjóléti ágazatot érintő jogszabályok módosításaira MACSGYOE 2024

²⁰ Busi Z., Gál A., Mózer P., Papp K., Jakab K., dr. Gyarmati A., Havadi G. (2020): Gyermekellátás vészhelyzetben COVID-19: A család- és gyermekjóléti szolgáltatók működése a veszélyhelyzet alatt. Szociálpolitikai Tükör, 2(3-4): 213- 237, EFOP 1.9.4.-VEKOP-16-2016-0001 „A szociális ágazati módszertani és információs rendszereinek megújítás” c. kiemelt projekt

²¹ Gál A., Tiszl H., Busi Z., Jakab K. (2022): A család- és gyermekjóléti szolgáltatások területén dolgozó, közfeladatot ellátó személyekkel szembeni ügyfélagresszió előfordulási gyakorisága című kutatási jelentés, EFOP 1.9.4.-VEKOP-16-2016-0001 „A szociális ágazati módszertani és információs rendszereinek megújítás” c. kiemelt projekt

gáltuk: a bántalmazási kísérleteket (pl. meg akarta ütni, de nem sikerült), illetve a megvalósult fizikai bántalmazásokat (ellökte, megütötte, megszurta stb.). A központok több mint egynegyedében előfordult bántalmazási kísérlet, amely arány kétszerese a szolgálatoknál tapasztaltaknak. Erre jó lenne egy félmondatnyi indoklás pl., hogy elsődleges feladatuk olyan családokkal foglalkozni, akik súlyosan veszélyeztetik gyermeküket, hatósági döntéssel kötelezettek. Ez esetekben gyakran előkerültek bántalmazásra alkalmas eszközök is (kés, balta, vascső stb.) és meglepően magas gyakorisággal bírtak azok a megalázó szituációk, amikor a kliens arcon köpte (akár többször is) a szakembert. Az elmúlt 3 évben 17 intézményben összesen 31 alkalommal bántalmazott ügyfél munkatársat a feladatellátásuk során, vagy azzal összefüggésben. A válaszokból megállapítható, hogy a szakemberek elleni agresszív magatartások tekintetében nem érzékelik a társintézmények (rendőrség, ügyészség stb.) támogató segítségét és a közfeladatot ellátó személyeknek járó védelmet.

Források

- *A gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról szóló 2024 XXX. évi törvény*
- *Alapvető Jogok Biztosa AJB-227/2010 számú jelentése*
- *Busi Z., Gál A., Mózer P., Papp K., Jakab K., dr. Gyarmati A., Havadi G. (2020): Gyermekellátás vészhelyzetben COVID-19: A család- és gyermekjóléti szolgáltatók működése a veszélyhelyzet alatt. Szociálpolitikai Tükör, 2(3-4): 213– 237, EFOP 1.9.4.-VEKOP-16-2016-0001 „A szociális ágazati módszertani és információs rendszereinek megújítás” c. kiemelt projekt*
- *Családsegítés infogyjegyzet: Országgyűlés Hivatala 2016/55*
- *Gál A., Tiszt H., Busi Z., Jakab K. (2022): A család- és gyermekjóléti szolgáltatások területén dolgozó, közfeladatot ellátó személyekkel szembeni ügyfél-agresszió előfordulási gyakorisága című kutatási jelentés, EFOP 1.9.4.-VEKOP-16-2016-0001 „A szociális ágazati módszertani és információs rendszereinek megújítás” c. kiemelt projekt*
- *Gyermekjóléti szolgálatok infogyjegyzet: Országgyűlés Hivatala 2015/56*
- *Gyermekvédelmi jelzőrendszer infogyjegyzet: Országgyűlés Hivatala 2017/27*
- *Központi Statisztikai Hivatal (www.ksh.hu) 1696uj_1.7_1.11_2.1 táblák_2022_vármegye_avn.xls egyedi kérésre összeállított táblázatos adatállomány. Halmozott adatsor.*
- *Központi Statisztikai Hivatal (www.ksh.hu) Küldendő_1696.xlsx egyedi kérésre összeállított táblázatos adatállomány.*
- *Lakner Z., dr. Gyetvai G., Krámer L. (2019): Szociális intézmények / szolgáltatók humán erőforrás kapacitásának felmérése, EFOP 1.9.4.-VEKOP-16-2016-0001 „A szociális ágazati módszertani és információs rendszereinek megújítás” c. kiemelt projekt*
- *MACSGYOE Javaslatok jogszabályok módosításra 2024*
- *Pintér Ádám, Tóth Judit Nikoletta: A bántalmazott gyermekek – Gyermekjogok és gyermekbántalmazás; Statisztikai Szemle, 95. évfolyam 8–9. szám*
- *Protokoll a család- és gyermekjóléti szolgálatok által működtetett észlelő és jelzőrendszer folyamatairól*
- *Szabó A. és Mtsai. (2022): Az ágazatközi együttműködés az észlelő és jelzőrendszer működésének támogatásáról, EFOP 1.9.4.-VEKOP-16-2016-0001 „A szociális ágazati módszertani és információs rendszereinek megújítás” c. kiemelt projekt*
- *Szociális életpályamodell infogyjegyzet: Országgyűlés Hivatala 2016/30*

Farkas Péter

A munka méltósága

A munka erkölcszteológiai és társadalomelméleti összefüggései

Kulcsszavak: munka erkölcszteológiája, munka társadalomelmélete, egyház társadalmi tanítása, munkanélküliség

„Egy középkorban játszódó történet szerint egy vándor közeledett egy város felé. Hatalmas kőfejtőn keresztül vitt az útja. Rengetegen dolgoztak ott izzadtan, keserű, kőporral teli arccal. A vándor odament egyikükhöz és megkérdezte tőle: »Mit csinálsz?« Az mérgesen felelte: »Nem látod? Követ török.« A vándor továbbment, és egy másikat is megkérdezett: »Mit csinálsz?« Az ezt mondta: »Pénzt keresek, hogy eltartsam a családomat.« Végre a vándor meglátott egy embert, aki sugárzó arccal, szemmel láthatóan örömmel dolgozott. Őt is megkérdezte: »Mit csinálsz?« Az felegyenesedett és csillogó szemekkel ezt felelte: »Katedrális építék.«”¹

A 21. század elején a munka újra az érdeklődés homlokterébe került. Többen hangoztatják: vissza kell térni a munka alapú termeléshez. Az érdeklődésnek több oka is lehet, így az is, hogy a munka jellege változott. A múlt század a nagyüzemi ipari és mezőgazdasági munka idősza volt, amikor az emberek többsége közösségben végezte tevékenységét. A globalitás korában a munka elvesztette közösségi jellegét, személytelenné vált.

A munka megbecsüléséhez vezetett az is, hogy jelentősen megnőtt a munkanélküliség. ² Számos fejlett országban vezetett ehhez, hogy a globális tőke olyan országokba helyezi át a termelést, ahol olcsó a munkaerő és a nyersanyag. A volt szocialista országokban pedig az ún. „kapun belüli munkanélküliséget” felváltotta a növekvő tényleges munkanélküliség.

„A munka nemesít” — hirdették a kommunisták. „A

munka szabadabbá tesz” — Írták ki a náci koncentrációs táborok bejárata elé. Bár részben helyesek a jelszavak, csak hogy a féligazságot úgy állították be, mintha az a teljes igazság lenne. A munka van az emberért, nem pedig az ember a munkáért.³ A munka nem cél, hanem alkalmas eszköz lehet az emberhez méltó cél elérésére. A munka valójában tevékenység, és mivel emberi tevékenység, sőt szabad tett, ezért a munkával együtt jár a felelősség is.

Ahol a szabadság és felelősség kettőssége megjelenik, ott nem akármilyen tettről, hanem erkölcsi tettről, vagyis emberi cselekvésről beszélünk. A munkának tehát mindig erkölcsi színezete is van.

I. A munka fogalma

„Munkának nevezzük az ember mindama testi-fizikai és szellemi-ideális cselekvéseit és ténykedéseit, amelyek arra szolgálnak, hogy tárgyi-instrumentális úton biztosítsák fizikai létét és léte újratermelésének feltételeit.”⁴

A munka tehát egyrészt magát az emberi tevékenységet jelenti, amely által értéket hoz létre. Másrészt azt a tevékenységet is jelenti, amellyel az ember Önmagát tartja fenn.

Tulajdonképpen mindkét felfogás a munka szűkített értelmezését adja. Amely felfogás a munka személyes hasznát tekinti kiindulópontnak, aszerint a mun-

ka egy hasznos, pénzkereső tevékenység, amelynek segítségével az ember eltartja Önmagát és családját, és anyagi lehetőséget biztosít önmaga számára, hogy vágyait kielégítse. ⁵ Sebezhető pontja e felfogásnak, hogy az így gondolkodó ember a közvetlen környezetét és a társadalmat eszközként tekinti egyéni céljai eléréséhez. A másik hibája e logikának, hogy a munkát csak az anyagi haszon szempontjából nézi, a szellemi és lelki szempontok háttérbe szorulnak.

A másik ilyen szűkített értelmezés a munkát a társadalmi haszna felől közelíti meg. E szerint a munka egy olyan tevékenység, amely a társadalom „működésének”, gazdagodásának alapvető feltétele. Ezen értelmezés szerint az embernek alá kell vetnie magát a társadalom érdekeinek, egyéni álmait nem keresztelhetik a „magasabb” közösségi érdeket. E felfogás antropológiai tévedése, hogy az embert eszköznek tekinti, ami pedig ellentmond az ember lényegének, amelyhez alapvetően hozzátartozik az alkotó szabadság.

Magunk részéről a komplexebb erkölcsi teológiai megközelítést érezzük helyesnek. A II. Vatikáni zsinat a munka lényegét a következőképpen fogalmazza meg: „Az emberi tevékenység, miként az emberből indul ki, ugyanúgy az emberre irányul. Az ember ugyanis amikor dolgozik, nem csupán a tárgyakat és a társadalmat alakítja át, hanem önmagát is tökéletesíti. Sok mindent megtanul, képességeit fejleszti, kilép önmagából, sőt önmaga fölé emelkedik. E gyarapodás, ha helyesen értelmezzük, értékesebb, mint az összegyűjthető külső javak. Az ember értékét inkább az határozza meg, ki Ő maga, mint az, amit birtokol. Ugyanígy mindaz, amit az emberek a nagyobb igazságosságért, a szélesebb körű testvériségért, az emberibb társadalmi kapcsolatokért tesznek, többet ér, mint a technikai fejlődés, ugyanis az csak anyagot szolgáltat az emberi fölemelkedéshez, egymagában azonban meg nem valósítja azt.

Ebből következően az emberi tevékenység alapszabálya ez: »Isten terve és akarata legyen összhangban az

emberi nem igazi javával, s az embernek mint egyének és a társadalom tagjának tegye lehetővé teljes hivatásának szolgálatát és betöltését.»⁶

II. A munka ókori megítélése⁷

A kereszténység előtti korban nagyon változatos volt a munka megítélése. Homérosz műveiben maguk az istenek is dolgoznak (pl.: Hephaisztosz), a királyok és hősök is kinyújtják munkára kezüket, de azt is leírja, amikor a fejedelemszöveg a cselédekkel női munkát végez. Hesziódosz arról ír, hogy nem a munka a szegény, hanem a lustaság. A munka jóléthez és tekintélyhez vezet. Drakón a munkakerülést a tisztelet megvonásával büntette, hasonlóan Szolón buzgó elmozdítója volt a kétkezi munkának.

Platón a munkakerülés lélekrontó hatásáról ír, a semmittevőknek az államban semmilyen teret nem akar adni, s vallja, hogy az erény a külső életszínvonalától független. ⁸ De a lélek és a test összhangja szempontjából úgy látja, hogy a kétkezi munka a lélek gyöngyebb részét részesíti előnyben, ezért a dolgozó emberben mintha a lélek szegénye lenne, és csorbul az erény is.

Arisztotelész ehhez hasonlóan úgy látja, hogy a művészet nélküli testi munka az alacsonyabb rendűeknek való, s bár hasznos jelent a közösségnek, de ez lealacsonyítja a rabszolga szintjére, ők azonban csak a testi erőből élnek, és ez az erények gyakorlását lehetetlenné teszi. ⁹ Arisztotelész felfogásában a munka pusztán elkerülhetetlen szükségszerűség: a munka célja a szabad polgári élet, a szabad idő, amint a háború célja is a béke. ¹⁰ A görög világban a munka az emberi tevékenységek legalsó fokát jelentette, és méltatlan volt a szabad emberhez. A szabad polgárt nem ez, hanem a kalokagathia, azaz a szépség és erkölcsi jószág egységének megvalósítására törekvés jellemezte.

Az Ókori Rómában, ahol szabad parasztok alapozták meg az államot, magától értetődően a munká-

nak volt értéke. ¹¹ Marcus Aurelius ideálja szerint az ember, aki természete szerint tevékeny lényegű, a munkája által előmozdítja a világ harmóniáját. Az államjog ugyanakkor kizárta a hivatalokból azokat, akik bérmunkát pénzért végeztek. Cicero Ítélete tipikus a magasabb rétegekre vonatkozóan Rómában: aki pénzért dolgozik, lealacsonyítja magát a rabszolgákhoz ¹² Persze elkülöníti az orvost, építész, tanítót, rendes kereskedőt, ami méltó a szabadokhoz, de semmi esetre sem a földmunka, melyet egyenlőnek tartottak a rabszolgamunkával. Az antik világban tehát hiányzott a munka szemléletében az erkölcsi mélység.

III. Munka az Ó- és Újszövetségben

Az ilyen milióben fellépő kereszténység szintézise új volt. ¹³ Egyrészt a bibliai alapok Istentől kapott hivatásnak tekintették a munkát, másrészt Krisztus megváltói művéhez kapcsolódott mindenki, aki felebarátját szerette a munkával is, illetve a keresztyét vitte a munkában is. Nem volt többé már „rabszolgának való munka” sem, hiszen a legalacsonyabbnak tűnő munkával, a legalacsonyabbnak tűnő embertárs is valójában Krisztust szolgálta.

A munkát a teológiai értelmezés a világ Istennek szenteléseként tartja számon. ¹⁴ Ugyanis a munka Isten teremtő hatalmának a szikrája az emberben: uralkodói szolgálat, mivel az ember Isten képmása, azaz Ő képviseli az Istent a világban. Isten az édenkertben azt parancsolta az embernek, hogy Őrizze és művelje azt (Ter 2,15), tehát már a bűn elkövetése előtt a munka feladatát jelölte ki az ember számára. Szent Pál azt az ószövetségi gondolatot, hogy Isten áldása van az ember munkáján, még magasabbra emeli: minden munkában az Úrnak, azaz Krisztusnak szolgálunk (Kol 3,22—4, 1 ; Ef 6,5—9), tehát az ember munkavégzésével is az Istennel fenntartott személyes kapcsolatot erősíti.

Megkülönböztetjük a munka természetes, közösségi és természetfölötti értékét. ¹⁵

Természetes értéke az a biztos tapasztalat, hogy a helyelés sok bűnnek a kiindulópontja, tehát aki egyáltalán hajlandó dolgozni, az ezektől (léhaság, lustaság, lopás, stb.) eleve megóvja magát. Közösségi értéke a munkának az, hogy minél fejlettebb szervezettségű egy társadalom, annál inkább egymás munkájára épül az emberi élet mindennapos világa (az élelmezés, a tanítás, a gyógyítás stb.: mindegyikben feltételezzük, hogy valaki lelkiismeretesen végzi el teendőit). A munka természetfeletti értéke pedig azzal áll összefüggésben, hogy mint mindent, ezt is meg kell tisztítani az embernek az önzéstől, hogy az üdvösség eszközévé váljon.

A keresztényeknek e tekintetben is Jézus Krisztus az eszményképük, aki harmincéves koráig a fizikai munka világát tapasztalta meg, s ezután következett a szellemi munka értékvilága.

Az Ószövetségben is megvolt a szombat, a pihenőnap. A Tízparancsolat először, s korábban egyedülálló módon írja elő a munkavégzés tilalmát. Eredetileg a szombat munkaszüneti nap volt: nem volt szabad sem dolgozni, sem embert, sem állatot dolgoztatni. A babiloni fogság után vált a szombat kultikus pihenőnappá, amikor az a szempont is hangsúlyt kapott, hogy ezt a napot Istennek kell szentelni. A keresztények Jézus feltámadásakor, azaz vasárnap tartják az ünnepet.

321-ig, Nagy Konstantin rendeletéig azonban nem volt lehetséges a keresztényeknek munkaszüneti napot is tartaniuk vasárnap, mert a Római Birodalomban minden tizedik nap volt a pihenésé. Nagy Konstantin császár azonban a keresztény ünneplési és munkaritmust tette kötelezővé, s ettől fogva az egyház is kultikus pihenőnapként ünnepelheti a vasárnapot.

A keresztényeknek tehát munkájukat, pihenésüket és ünneplésüket is Istentől eredeztetettnek kell értelmezniük, s olyannak, hogy mindegyik tevékenység saját emberségük kibontakozását, valamint Isten dicsőségét egyaránt előmozdítsa, szolgálja.

Összefoglalólag elmondhatjuk, hogy a Szentírás üzenete szerint a munka nem az önmegevalósítás vagy a társadalmi gazdagodás „eszköze”, hanem az istenképiségből származó olyan alkotó tevékenység, amely az ember lényegéhez tartozik, amely által önmagát és a környezetét is gazdagabbá teheti.

IV. A munka értelmezése a történelem folyamán

Az egyes történelmi korokban a munkának mindig másik jellege került előtérbe. A középkor szemléletében nagyobb hangsúlyt kapott a munka egyéni és társadalmi hasznossága.¹⁶ Ez a felfogás a skolasztika szemléletmódjával magyarázható, amely szerint az ember szervesen beleilleszkedik a feudális társadalom rendjébe. Az ember a munka segítségével tudja biztosítani Önmaga számára a továbbélést, de a munka szükséges ahhoz is, hogy segítséget tudjon adni másoknak. A munkát ilyen módon a jócselekedetek forrásának is tartották.

Az újkorban az ember és a társadalom kapcsolatáról vallott szemléletmód is megváltozott, aminek oka a feudális társadalom felbomlása volt. A merev földbirtokrendszerből és céhrendszerből kilépő polgár már nem a társadalmi rend részeként értelmezte önmagát, hanem átérezte szabadságát és kreativitását. A munka individuálisjellege előtérbe került. Ezt a jelleget erősítette a protestáns teológia is, mely szerint a munka Isten parancsa, ezért kötelesség az ember számára. Max Weber így jellemzi Luthernek a munkáról mint hivatásról vallott újszerű felfogását: „ . . . új volt mindenekelőtt a kötelességérzet megbecsülése a világi hivatáson belül, mint olyan legfőbb társadalomé, amelyet az erkölcsi tevékenység megkívánhat. Ez volt az, ami szükségszerűen maga után vonta a mindennapi világi munka vallásos jellegét.”¹⁷ A protestáns teológia szerint: mivel a munka Isten parancsa, az nemcsak az emberi kibontakozás vagy a társadalmi fejlődés eszköze, hanem önmagában is érték. Értékét az Istennek való engedelmesség adja meg.

Annak következtében, hogy a munkát elsősorban Isten és az ember kapcsolata szerint vizsgálták, annak a társadalomra való hatása háttérbe került.¹⁸

Az iparosodás korában a munka jellege megváltozott. A középkorban még az emberek jelentős része önellátó volt, vagyis saját maga számára készítette vagy termelte az élethez szükséges javakat.¹⁹ Ha valaki nem volt önellátó, akkor is egy olyan munkafolyamatot végzett, ami áttekinthető volt számára, és amelyben saját egyéni elképzeléseit megtudta valósítani. Az iparosodás korában azonban a helyzet gyökeresen megváltozott. Az emberek az átfogó munkafolyamatok helyett részfeladatokat kezdtek végezni, amelyben a tevékenység néhány egyszerűbb mozdulatra korlátozódott. A munka így elveszítette alkotó jellegét, egy folyamat részévé, „fogaskerekévé” vált. A munka megváltozását jelzi a tevékenységet kifejező szó átalakulása is. A „munka” szót lassan kiszorította a „foglalkozás”, amely eredetileg egy részfeladat elvégzését jelentette. Ez a szemléletmód megfelel Newton filozófiai felfogásának, mely szerint a világmindenség gépként fogható fel, amely alkotórészeinek egyike az ember. A részmunkát végző ember úgy érezhette, hogy az áttekinthetetlen mechanizmus, mint hatalom jelenik meg felette, amely hatalomnak az eszközévé, kiszolgálójává lett. Ez a hatalom pedig a tőke.

Az iparosodás magával hozta, hogy a részmunkát végző ember lassan a mesterségesen felpörgetett gazdasági rendszerfogyasztójává vált. Ezt a helyzetet a bővített újratermelés eszméje hozta magával, ami azt jelenti, hogy a profitot csak a nagy mennyiségben gyártott olcsó termékkel lehet biztosítani. A termelő ezért állandóan arra ösztönzi az embert, hogy fogyasszon. A fogyasztó ennek, a reklámok által gerjesztett kényszernek engedve állandóan újat vásárol, a régit pedig eldobja.²⁰ A kreatív munkától eltávolodó és fogyasztóvá váló ember sok veszélynek van kitéve. Az egyik veszély az, hogy a reklámok özönében nem mindig tudja helyesen felmérni azt, hogy valójában mire van szüksége, a másik — hosszú távú — veszélyt

az energiakincsek kiapadása és a környezetszennyezés növekvő mértéke jelenti.²¹

Az előbb vázolt rövid korrajz jelzi, hogy napjainkban a társadalomtudományok a munkát nem az emberi kötelesség vagy a hasznosság oldaláról közelítik meg, hanem felhívják a figyelmet arra, hogy a munkát egy olyan társadalmi jelenségnek kell tekinteni, amelynél a termelékenység és a haszon mellett az ember méltósága, alapvető jogai is szerepet kell, hogy kapjanak. Röviden: a munka antropológiai és szociális jellemzői előtérbe kerültek. A társadalom azt várja az egyház társadalmi tanításától is, hogy ezekkel a kérdésekkel foglalkozzon, és a problémákra az evangélium fényénél választ adjon.

V. A munka az egyház társadalmi tanításában

XIII. Leó pápa *Rerum novarum* kezdetű első szociális enciklikája a 19. századi munkásság helyzetét vizsgálta, és ezen belül foglalkozott magával a munkával is.²² Az enciklika a teremtéstörténetből kiindulva megállapította, hogy a munka az istenképeség jele, amelynek jellemzője az alkotó tevékenység, a fáradtságos munka pedig a bűn következménye.²³ Amikor az ember dolgozik, a munkában mintegy tulajdon „személyiségének bélyegét” nyomja az anyagra, ennek következtében joga van arra, hogy a megmunkált anyag a sajátja legyen.²⁴

A *Rerum novarum*ot követő szociális enciklikák és társadalmi témájú egyházi dokumentumok mind foglalkoztak a kérdéssel. A II. Vatikáni zsinat lelkipásztori konstitúciója kiemeli, hogy az ember „Isten munkatársaként tökéletesíti a teremtést. Sőt meggyőződésünk, hogy az ember Istennek felajánlott munkájával belekapcsolódik

Jézus Krisztus megváltási művébe.”²⁵

A munka teológiai elemzése szempontjából kiemelkedik II. János Pál pápa *Laborem exercens* kezdetű enciklikája, amely már nem annyira a munkásság

helyzetével, hanem a „munka teológiájával” foglalkozik.²⁶ A körlevél rámutat arra, hogy a szélsőségesen „gazdaságelvű” és „anyagelvű” gondolkodásmód következtében létrejöhet egy olyan helytelen felfogás, amely szerint a munka a tőke eszköze. A mélyebb teológiai elemzés szerint azonban a tőke, amely az „emberi munka történeti örökségének gyümölcse”, és egy „óriási és hatalmas eszköztár”, nem tekintheti eszközként magát az emberi munkát, hiszen a tőkét a munka hozza létre.²⁷ A munka elsődleges a tőkével szemben. Erre a következtetésre kell jutnunk, ha a kettő kapcsolatát nem történeti szempontból, hanem a munkát végző személy oldaláról, annak célkitűzése szerint nézzük. Az ember azért végzi a munkáját, hogy ellássa anyagi szükségleteit, és hogy a munka közben kibontakoztassa Önmagát. Ebből a perszonális szempontból a munka a termelési folyamat létrehozó oka, a tőke pedig csak ennek a folyamatnak az eszköze.²⁸ Nagyon fontos eszköz, mert segíti a munka hatékonyságát, és megkönnyíti a végzését — de csak eszköz.

Az enciklika felhívja a figyelmet arra a sokszor tapasztalható jelenségre, hogy az ember nemcsak a tőke, hanem saját munkaeszközeinek, a „technikának” is az eszközévé válhat. Ennek elkerülése érdekében újra idézi a teremtéstörténetet, amely szerint az istenképeséget hordozó ember méltósága nem engedheti meg, hogy az általa létrehozott technika szolgálja legyen. Az embernek elsődlegessége van a munkával (technikával) szemben. „A munka szolgálja az embert, és nem az ember a munkát.”²⁹ A pápai irat felhívásának nemcsak a termelő munka viszonylatában, hanem az élet más területén is nagy jelentősége van.³⁰ Sokak számára úgy tűnhet, mintha a technika az ember fölé kerekedett volna. A bonyolult technikai rendszereket látva valóban az embernek olyan érzése támadhat, mintha egy gépekkel vezérelt világ része lenne. Nem szabad azonban elfeledkezni arról, hogy a technika az ember alkotása, az ember működteti, és célja is csak az lehet, hogy az egyes ember és az emberiség javát

szolgálja. Ennek az alapelvnek az egyik következménye az, hogy a technikát sohasem szabad embertelen, pusztító célokra használni.

Az egyház tanítása rögzíti a vele ellentétes nézetekről is véleményét: „Az Egyház szociális tanításával ellenkeznek azok a gazdasági és társadalmi rendszerek, melyek föláldozzák a személyek alapvető jogait, vagy a profitot tekintik kizárólagos törvényüknek és végső céljuknak. Ezért az Egyház elutasítja a modern időkben a 'kommunizmushoz' vagy a 'szocializmus' ateista és totalitárius formáihoz kapcsolódó ideológiákat. Továbbá elutasítja a 'kapitalizmus' gyakorlatában az individualizmust és a piac törvényének az emberi munkával szembeni abszolút elsőbbségét.³¹

Joseph Höffner a munka és hivatás hétféle értelmezéséről írt.³²

1., A munka mint szükségszerűség – Az ember a természet része. Munka nélkül nem lehetséges az önfenntartás, a fajfenntartás, valamilyen kulturális élet kibontakozása.

2., A munka mint az ember kibontakozásának módja – A munkában az ember önmagát bontakoztatja ki, „emberibb” lesz. Isten hasonmásaként az ember munkára van rendelve.

3., A munka mint a világ alakítása – Amikor az ember „rendet szab” a dolgoknak, egyszersmind „alsórendű gondviselést is gyakorol” és „Isten társa” lesz (idézi szerzőnk Aquinói Szent Tamást). A dolgokon munkálkodva Istennel találkozunk, aki a dolgokat a teremtéssel hozta létre, és a creatio continua révén tartja meg létünkben őket. Az emberimunka kezdtén írja II. János Pál pápa „ott áll a teremtés misztériuma (LE12).

4., A munka és hivatás, mint szolgálat – Keresztény értelmezés szerint a munka szolgáló együtt és egymásért való lét. Az embertársak, a család és a nemzet szolgálata, amiért is a munka nemes, még akkor is, ha nincs benne a teremtő alkotás bármely eleme. A szolgálat során, a feladatok alapján beszélhetünk: a

szellememberéről, a segítő emberről, a rendező emberről és a gazdálkodó emberről.

5., A munka mint büntetés – Az ember a bűntelenség állapotában sem volt tétlen, de bűnbeesést követően szükséges büntetesként nehezedett rá, melynek terhét éreznie kell.

6., A munka mint bűnhődés – A munkafáradtság nem átok, hanem bűnhődés. Aki azonban keresztény módra viseli a terheket, az Szent Pállal együtt mondhatja: „Örömmel szenvedek értetek, és testemben kiegészítem azt, mi még hiányzik Krisztus szenvedéséből, testének, az egyháznak javára (Kol 1,24)

7., A munka mint Isten dicsősége és előkészület Isten fiainak majdani szabadságára.

Összefoglalásként idézzük a Gaudium et spes konstitúció gondolatát kibővítő II. János Pál pápai tanítást: „Az emberi tevékenység kiindulópontja is, de célja is az ember. O ugyanis amikor dolgozik, nemcsak a tárgyakat és a társadalmakat alakítja át, hanem saját magát is tökéletesíti: sok mindent megtanul, kifejleszti képességeit, kilép önmagából, sőt önmaga fölé emelkedik. Ez a gyarapodás, ha jól megfontoljuk, sokkal nagyobb érték, mint a maga köré felhalmozódó vagyon. Ennek következtében az emberi tevékenység alapszabálya az, hogy — Isten tervéhez és akaratához igazodva — legyen összhangban az emberiség valódi érdekével, és tegye lehetővé az ember mint egyed s mint a társadalom tagja számára hivatásának szolgálatát és betöltését. (. . .) Az ember többet ér attól, aki, mint amije van. Ehhez hasonlóan mindaz, amit az emberek azért tesznek, hogy nagyobb igazságosság, szélesebb körű testvériség, s a társadalmi kapcsolatokban emberségesebb rend valósuljon meg, értékeesebb, mint a technika terén történő fejlődés. A technikai haladás ugyanis csak az anyagi alapot adhatja meg az ember felemelkedéséhez, magától azonban semmiképpen nem tudja azt megvalósítani is.³³

VI. A munka társadalomelméleti dimenziói

Ha a gazdasági jellegű emberi cselekvések rendelkezéshez igazodó tevékenységek, akkor — Weber nyomán — munkáról van szó.

A munka általánosságban véve gazdasági tevékenységet jelent. Legfontosabb dimenziói: a semleges, a társadalmi és a személyes dimenzió. E dimenziók figyelembevételével a munka jelentheti:

1. a létfenntartás, megélhetés biztosítását — semleges dimenzió, vagy
2. azt a tényt, hogy a munkának mindig társadalmi vonatkozása van, amely az együttműködés, a munkamegosztás, a cseretevékenység, másakra irányultság formájában áll fenn — társadalmi dimenzió, és
3. azt, hogy a személy képességeinek és készségeinek, tudatának és identitásának fejlődése érdekében megy végbe — perszonális dimenzió.³⁴

A munkaszociológia nem annyira a munka ontológiai jelentésével foglalkozik, mint inkább - társadalmi kapcsolatokkal, amelyek keretében a munka végbe megy,

- a társadalmi struktúrákkal, amelyekre a munkaviszonyok alapozódnak, és
- a munka, illetve meghatározott munkatevékenységek társadalmi és kulturális értékelése, jelentése iránt érdeklődik.³⁵

A szociológiai munkafogalom a munkát társadalmi feltételein és kulturális vonatkozásain keresztül meghatározva definiálja. A munkát általában az emberek, magatartásuk és cselekvésük közötti viszonyként (kapcsolatként) fogja fel, amely nyomán az ember mások számára valamilyen értéket állít elő.

A munka különböző jellemzőkkel rendelkezik.³⁶ Legtipikusabb példa a fizikai és szellemi munka elkülönítése. A szociológia azonban egyéb szempontok szerint is tipizálja a munkát. A munka jellege szerinti tipizálás során megkülönböztetjük például

- az absztrakt munkát, amely a munka elvont

jellegére utal (a munka-tőke közötti harc); - az élőmunkát, amely az ember munkavégzésére, teljesítményére vonatkozik (szemben a gépi munkával);

- az informális munkát, amelynek jelentése rendkívül heterogén (például jelentheti a magánháztartásban végzett munkát, a „fekete” munkát, a menekültek illegális foglalkoztatását, az informális szektorban végzett munkát); - a produktív munkát, vagyis a mezőgazdasági, ipari stb. termelőtevékenységet;

- az improduktív munkát, azaz a nem-termelői foglalkozások (irodai, igazgatói, vezetői stb. munkakör) keretében végzett munkát;

- s végül a társadalmi munkát, amelynek kettős jelentése van: az egyik az önként, lényegében javadalmazás nélkül végzett munka (például önkéntes felajánlások, kaláka, stb.) fogalmának felel meg, a másik jelentése a munka társadalmi beágyazottságára, illetve a munka és a társadalom közötti kapcsolatra utal.

A fenti tipológia ideológiai jellegű munkafelfogást tükröz, ami meghaladott.

A munkamegosztással foglalkozó szociológiai irodalomban a munka alakváltozásaira helyeződik inkább a hangsúly. A munka alakváltozásai a munkavégzés és foglalkoztatás formája szerint mutathatók ki legjobban. A munkavégzés és foglalkoztatás formája szerint tipikus és atipikus munkavégzési formákat különböztetünk meg.

Tipikus munkavégzési forma a munkaviszony, ami elsődlegesen az ipari társadalomra volt jellemző. A technikai-technológiai fejlődéssel, főleg a munka világának bonyolultabbá válásával a hagyományos (tipikus) munka fogalma elbizonytalanodott, új munkavégzési és foglalkoztatási formák jelentek meg, amelyeket atipikus jelzővel szoktak jelölni. Ilyen atipikus munkavégzési és foglalkoztatási formának minősül a megbízási jogviszony, a bedolgozói, a segítő családtagi jogviszony keretében végzett munka, a távmunka, a részfoglalkoztatás.

Harmadik tipizálási mód a munka különböző formái szerint egyrészt a munkafolyamat irányítása, másrészt a munka csökkenő díjazása figyelembevételével megkülönbözteti a munkapiaci munkát, az informális szektorban végzett munkát, a háztartási munkát és az önkéntes munkát. A munkapiaci munka négy változatát különítik el: az általános értelemben vett munkát, a vállalkozást, a szakmunkát és a szellemi foglalkozásúakét. A munkapiac belenyúlik az informális szektorba, ahol a barter, a vállalkozás és a nem piaci kapcsolatok jóval nagyobb szerepet játszanak a munka szervezetében. A háztartási munka a háztartás által a háztartás tagjainak fogyasztására szánt termékek előállítását foglalja magában. S végül az önkéntes munka a nem szerződéses, családi vagy baráti lekötöttségeket fogja át.³⁷

Max Weber definíciója szerint foglalkozásnak nevezük egy személy teljesítményeinek (tevékenységeinek) specifikációját, specializálódását és a specializált tevékenységeinek (teljesítményeinek) azt a kombinációját, amelynek alapján folyamatos ellátásának és keresetszerzésének lehetősége biztosított.

A weberi definícióhoz képest a munka, a tevékenység komplexitásának növekedésével, fogalmának megváltozásával módosul a foglalkozás fogalma is, napjainkban tevékenységek, feladatok, készségek és jártasságok komplexumát jelenti, ami a munka szervezeti formájaként, valamint absztrakt képességek, kompetenciák vagy munkaerőminták „specializált, állandósult és intézményesült rögzített” funkciójaként határozható meg.³⁸

A foglalkozás tehát egyre inkább „spiritualizálja” a munkát, amikor nemcsak a hagyományos „állásbetöltésként”, hanem a képességek, jártasságok megnyilvánulási formájaként értelmezzük.

A szociológiában nagyon sokáig a munkamegosztást egyszerűen a munkafolyamat szétbontásaként értelmezték. Ennek nyomán beszéltek intenzív és extenzív munkamegosztásról.³⁹ Intenzív munkamegosztáson a termelékenység, a hatékonyság növelése,

vagyis a termelőmunka gazdasági növekedést s végül soron jólétet teremtő kapacitása, míg extenzív munkamegosztáson egész intézmények és folyamatok specializálódása és interdependenciája értendő.

Emile Durkheim óta a munkamegosztás a társadalmi rendszerek (jog, gazdaság, politika, közigazgatás) strukturális differenciálódásaként, a társadalom rendjének problémájaként értelmezendő. A munkafolyamat során foglalkozási csoportok különülnek el egymástól, de nem szegmentárisan (vagyis nem mint szerkezetileg azonos vagy hasonló cselekvési egységek differenciálódásának folyamataként), hanem funkcionálisan, „mivel nem hasonló és homogén szegmensek ismétlődéséből áll össze a társadalom berendezkedése, hanem különböző szervek olyan rendszeréből, amelyben mindegyiknek különös szerepe van.” Vagyis a társadalmi munkamegosztás nem valamely gyár termelésének racionalizálását vagy szerkezetét, hanem a társadalmi rend (rendszer) strukturális differenciálódását jelenti.

Megkülönböztetnek társadalmi, gazdasági és technikai munkamegosztást. A társadalmi munkamegosztás következtében emberek, közösségek (csoportok), termelési szektorok különülnek el egymástól, ugyanakkor kölcsönös függőségek fennmaradnak: a társadalmi munkamegosztás során a foglalkozások, az egyes szerepek differenciálódása és specifikációja megy végbe.

A gazdasági munkamegosztás a gazdaság különböző szektorai között, foglalkozások között vagy egyéni tevékenységek között végbemenő feladatok megosztását foglalja magában.⁴⁰ Az a specializálódási folyamat, amelyben az egyes tevékenységek a legproduktívabban fejtik ki hatásukat. Mindenki arra szakosodik, amiben komparatív előnyt tud felmutatni. Gazdasági munkamegosztás a társadalmi termelőerők fejlesztése és a hatékonyság növelése érdekében történik.

Ettől csak szerkezetileg tér el a technikai munkamegosztás. Technikai munkamegosztás a technikai vívmányok nyomán vagy a technikai vívmányokkal

adekvát gazdasági racionalitásnak megfelelően a munkák, munkafolyamatok funkcionális megosztását jelenti. A technikai munkamegosztásra legjobb példa, amikor a technikai fejlődés eredményeként egy üzemben belül az egyes munkafázisok, munkafolyamatok elkülönülnek, s ez a gyártás, termelés folyamatában, a munka racionális megszervezésében, a szervezeti formákban, a dolgozó, a munkás autonómiájában fejeződik ki.

Irányát tekintve pedig belföldi és nemzetközi munkamegosztásról beszélhetünk.

VII. A munkásság helyzete

Az ipari forradalmat megelőző idők Európájában a munka kikényszerítésének két alapvető formája létezett, a nyílt, hatalmi erőszak, melynek ideális típusa a rabszolgamunka, illetve a rejtett, közösségi kényszer, melyet Weber patriarchális autoritáson alapuló munkaszervezetnek nevez.⁴¹ (Ilyen például a családon, de a család mintájára szerveződő céhen belüli munka is). Mindkettő esetben az engedelmesség mélyen beágyazódott a kultúrába, az azt megtagadó „nem csupán a »munkáltató«, a földesúr, céhmester, családfő, hanem az egész érvényes világrend ellen támadt” (rögzíti Kuczai T.).

A 16. századtól kezdődően azonban az engedelmesség kikényszerítését segítő kultúra kezdett erodálódni, a nagy társadalmi változások során pedig tömegek kerültek ki hagyományos közösségeikből. Emellett magának a gyáripari termelési formának a megjelenése is új munkaszervezési problémákat vetett fel: a gyárakban több száz embert kellett úgy felügyelni, hogy munkájuk eredménye a kialakuló piacon versenyképes legyen. E folyamatok miatt újabb munkára kényszerítő és fegyelmezési módok kialakítására volt szükség. A munkáltatók persze mindig leleményesek voltak e téren: a gyáripar kialakulásának korában bevett gyakorlat volt például, hogy egész családokat alkalmaztak, és a családfő mintegy művezetőként felelt a családtagok engedelmességéért.

A kultúra az ipari forradalom után is óriási szerepet játszott a munka kikényszerítésében.⁴² Technikái azonban jóval személytelenebbé váltak: egyre kevésbé voltak köthetők a hatalom gyakorlóinak egy konkrét csoportjához. Ahhoz, hogy a személytelen és nyílt erőszak nélküli hatalmi technikák működni tudjanak, két alapvető „civilizációs vívmány” kultúrába való beépülésére volt szükség. Az egyik az óraidő szerint szervezett élet természetessé, mindennaposá válása, a másik pedig az a tény, hogy a munkavállalók konkrét életkörülményeiktől függetlenül elégedetlenek keresetükkel — ez a mentalitás korántsem jellemezte az ipari forradalom előtti idők munkásait.

A 20. századi munkakikényszerítő módszerek fő jellemzője, az engedelmesség helyett a hatékonyság vált fő céllá. Foucault a hatalom mikrofizikája fogalmával írta le azokat az egyszerre hatalmi és hatékonysági megfontolásokat, melyek az iskolák, börtönök, gyárak munkavégzési szabályait alakították. Azonban a huszadik századi hatékonyság világában Foucault jól ismert börtön/gyár analógiája többé már nem adekvát, hiszen a profitorientált vezetés szemében az engedelmesség nem önérték — amennyiben túlságosan drágának bizonyul, nem is ragaszkodnak hozzá.

A legnagyobb hajtóerőnek azonban a fogyasztás vágya bizonyult a munka kikényszerítésének történetében.⁴³ Ehhez az kellett, hogy a munkavállalók számára életpályájuk tervezhetővé váljon: a foglalkoztatási biztonság szükséges előfeltétele annak, hogy az emberek ne csak a pillanatnyi jövedelemmel, hanem a távolabbi kilátásokkal számolva rendezzék be életüket. A 20. század közepétől a fejlett országokban élő munkaviszonnyal rendelkezők bízhattak abban, hogy szorgalmas munkával hozzá tudnak jutni az áhított fogyasztási javakhoz. A munka — legyen bármilyen sivár vagy lélekölő — a szükséges ár, amit azért kell fizetniük, hogy szabadidejükben az egyre inkább identitásukat is meghatározó fogyasztási tevékenységekben kiteljesedhessenek. (Persze a munkában való kiteljesedés öröme korábban is a társadalom csekélyke részének adatott meg.)

A politikai rendszerváltozást követő gazdasági rendszerváltás igen eltérően érintette a munkásság különböző rétegeit. Tény azonban, hogy a gazdasági rendszerváltást jelentő eredeti tőke- és jövedelemátcsoportosítás kárvallottjai sorában a munkásság többsége az egészen deprivált, szegény, a munkaerőpiacról véglegesen kiszorult rétegek után legalábbis a második helyet foglalja el." Sőt, a két társadalmi csoportnak határozottan kimutatható a közös halmaza.

Munkások azok, akik munkaerejük áruba bocsájtásából élnek és/de ezen belül sem „irányítástechnikai”, sem más szellemi szempontból nem töltenek be vezető pozíciót.⁴⁵ Ez a meghatározás tehát kétféle: egyfelől a tőke-munka viszonyban, másfelől a munkamegosztásban elfoglalt helyet tekintve az adott társadalmi réteg(ek) megkülönböztetése alapjának.

A munkásság körében a rendszerváltozást követően egy átstrukturálódási folyamat eredményeként további nagyarányú differenciálódás ment (megy) végbe. A felhalmozódott hagyományos, nehézipari ágazatok munkássága az alsó társadalmi rétegbe süllyedve deklarálódott (tartósan munkanélküli lett, és/vagy igen kevéssé megfizetett vagy alkalmi munkából kénytelen élni.) A versenyképes iparágakban, valamint a piacon felfelé ívelő szolgáltatási ágakban dolgozók pedig, ha nem növelhetik is jelentősen jövedelmeiket és társadalmi státusukat, de legalábbis képesek megkapaszkodni. A második csoport csak kisebb részben, a munkásságnak ezen többnyire új szektorba való áramlásával, sokkal inkább új, fiatal munkásrétegek belépésével alakult ki. Sok közöttük a diplomás vagy magas szakképzettségű, aki képzésénél alacsonyabb tudást igénylő munkakörben kénytelen dolgozni.

VIII. A munkanélküliség

Korunk egyik legnagyobb társadalmi problémája a munkanélküliség. A munkanélküliség elsősorban magára a munkanélküli nézve jelent súlyos anyagi és morális terhet, amit – a jövedelemkiesés és az ez-

zel járó létfenntartási problémák okoznak, valamint – a feleslegesség érzése, a frusztráció okoz. Pusztán gazdasági szempontból a munkanélküliség esetén⁴⁶ – a termelési tényezők kihasználatlanok (a gazdaság a termelési lehetőségei határa alatt működik!), a potenciálisan előállítható javak egy részét nem állítják elő, – a munkanélküli jövedelem kiesése miatt csökken a kereslet, ez pedig újabb elbocsájtásokhoz vezethet, – a munkanélküliek eltartása nagy anyagi megterhelést jelent a társadalom számára. (Ne feledjük: a segélyek folyósítása nem pusztán a társadalmi szolidaritás megnyilvánulása, hanem mérsékeli a munkanélküliek keresletcsökkenését, és így gátat vet a munkanélküliség további növekedésének is). Tágabban értelmezett társadalmi-politikai szempontból a magas munkanélküliség veszélyezteti a társadalmi és politikai stabilitást, társadalmi feszültséget vált ki. A munkanélküli frusztráltságában hajlamos lehet a szélsőséges politikai irányzatokhoz való csatlakozásra, utcai megmozdulásokra. Az ilyen következmények elkerülését nem csupán a munkanélküliség csökkentése, hanem a méltányos munkanélküli ellátás is szolgálja.

Munkanélkülinek minősül minden olyan, foglalkoztatáspolitikai szempontból – a munkanélküli ellátás kivételével – rendszeres szociális, pénzbeli ellátásban nem részesülő, illetőleg törvény szerint ellátottnak nem minősülő, de gazdaságilag aktívnak tekinthető (munkaképes korú) személy, aki „nincs alkalmazásban, – keresőfoglalkozást nem folytat és/vagy – új munkahelyre készül, illetve – az adott reálbér mellett nem tud munkát találni.”⁴⁷

Egy más megközelítésben „a munkanélküli olyan bérmentes, aki szándéka ellenére nem dolgozhat, és ezért nem jut munkabérhez.”⁴⁸

A munkaerő-piaci pozíció gyengése sokféle formában nyilvánulhat meg:

– alacsony emberi tőke formájában, ami az iskolázottság alacsony voltát, a szakképzettség „rossz” értékesíthetőségét, a munkaerő-piaci ismeretek hiányos-

ságát jelentheti; _ diszkrimináltság formájában, ami irányulhat faj, korcsoport, nem, de bármilyen más emberi jellemző ellen is (pl. állampolgárság, nem helybeliség-ingázás); _ helyi munkaerő-piaci hátrány formájában, amennyiben a helyi munkaerőpiac az egyes csoportok számára eltérő hátrányokat jelenthet; _ de jelentheti a munkaerő-piaci kapcsolatrendszerekből való kizártságot is (pl. új belépők, illetve nem helybeliek).⁴⁹ Vegyük észre, hogy egyrészt a fenti hátrányok nem függetlenek egymástól, másrészt, hogy ezek alapvetően nem a munkaerőpiacnak, hanem általánosabb társadalmi folyamatnak termékei.

Hogyan hat a munkanélküliség a társadalmi helyzetre? A kérdéskör szociálpszichológus kutatója,

M. Jahoda (1991) szerint a munkanélküliség okozta problémák az anyagiakon túlmutatnak. Elemzésének központi eleme annak feltételezése, hogy a munkahely nem csupán a megélhetés miatt fontos a munkavállaló számára, hanem egyszerre mind a jó pszichikai állapot biztosítója is. Ennek oka, hogy munkacentrikus világban élünk, amelyben a munkahely köré szerveződik sok olyan intézmény és tevékenység, amelyek elvesztése a pszichikai közérzetet veszélyezteti. Így a munkahely nagy szerepet játszik a társadalmi kapcsolatok alakulásában, a társadalmi státusz meghatározásában, a mindennapok időstruktúrájának alakulásában és a mindennapi tevékenységek szerveződésében, valamint a társadalomban, mint kollektív egészbe való beletartozás kifejezésében. Márpedig a fenti öt metszetből „kikerülni” nem jelent mást, mint pszichikailag kiszorulni a társadalom „normális” részéből, másként: marginalizálódni.⁵⁰

Az emberek a bizonytalanságot különböző módon élik meg.⁵¹ A munkanélküliség — a személyes identitás szempontjából — valószínű, hogy a férfiakat érinti legérzékenyebben. Úgy érezhetik, hogy nem tudják betölteni a családfenntartó és a gyermek előtti „példakép” szerepét. Emellett a munkahely elvesztésével kevesebb a lehetőségük az „aktivitási szint” fenntartására és a hétköznapi emberi kapcsolatok kialakítá-

sára vagy fenntartására. A nőket szintén érzékenyen érinti a munkahely elvesztése, azonban a nők identitásukat nemcsak a munka(hely) mentén élik meg, számukra a család, a gyermeknevelés, s női mivoltuk is fontos tényező. (Természetesen az egyszülős családokban az édesanyák helyzete különösen nehéz.) A szülők munkanélkülivé válása a gyermekeket is érzékenyen érintheti. Nemcsak azért, mert anyagilag hátrányos helyzetbe kerülnek, hanem azért is, mert a munkanélküliségből fakadó otthoni feszültség rájuk is hatással lehet. Sajnos jelentős azoknak a gyermekeknek a száma, akik úgy növekednek fel, hogy még soha nem látták a szüleiket dolgozni. A munkanélküli emberek lelkiállapotát egy folyamattal lehet jellemezni, amely során az ember lelkiileg mélypontra kerülhet. Emberi segítség híján az embernek a hitéből kell erőt merítenie, és vállalni kell az újrakezdés kockázatát.

A munkanélküliek esetében tapasztalhatók azok a negatív szociálpszichológiai következmények, amelyeket a harmincas évek marienthali tapasztalatait összegezve Jahoda leírt: ⁵² _ az idő érzékelésének zavara, _ a társadalmi kapcsolatok drasztikus leszűkülése, _ a kollektív tevékenységekben való részvételtől való tartózkodás, _ a társadalmi státusz megrendülése, és ennek következtében az identitás elbizonytalanodása,

_ a rendszeres tevékenység hiánya. A környezetnek a munkanélküliekkel szembeni attitűdje korrelál a munkanélküliek jellemzőivel: mint ahogy ők maguk, úgy környezetük is jobban tolerálja a nőket, a pályakezdőket, a vidékieket és a megelőző időben is rendszertelenül dolgozókat (azaz a bér munkához csak részlegesen kötődőket) munkanélküliségét, mint a középkorú, nagy munkaerő-piaci múlttal rendelkező, szakképzett, városi férfiakét.⁵³ Számukra a veszteségek elviselése különösen nehéz, az átállás egy másfajta munkakultúrára lassú és viszontagságos.

Bánfalvyék kutatásai szerint ahol és amikor a munkanélküliségi ráta és a tartós munkanélküliek aránya is magas, ott a munkanélküliek munkaerőpiaci szem-

pontból vett átlagos kvalitatív jellemzői jobbak, s a környezet attitűdje velük szemben pozitívabb.⁵⁴ A kvalitás indikátorai (munkaerő-piaci múlt, iskolázottság, szakképzettség, egészségi állapot) a valódi bér-munkás jellemzői is. A környezet attitűdvonásai tehát korrelálnak a valódi munkanélküliek jellemzőivel is. Minél inkább vannak jelen a munkanélküliek között a valódi munkanélküliek, annál pozitívabb a környezet attitűdje a munkanélküliekkel és (általában, de nem mindig), annál negatívabb a munkanélküliséggel szemben.

Az ellátási rendszer munkájában az egyes munkanélküli-csoportokhoz (pályakezdő nők stb.) illeszkedő specifikus, differenciált ellátásra van szükség, hiszen problémáik gyökere és jellege eltérő.

Összegzés

Írásunkban szerettük volna röviden bemutatni a munka erkölcszociológiai és társadalomelméleti összefüggéseit. Munkánk azonban csak néhány aspektusára térhetett ki az igen gazdag témakörnek. A cél elsősorban a munka erkölcsi értékének bemutatása volt. De mivel a munkavégzés elválaszthatatlan a társadalomtól, így elsősorban a munkával kapcsolatos társadalmi igazságosságra mutattunk rá. Hangsúlyozni kívántuk az ember elsőségét, főleg azt, hogy a munka nem áru, így a piaci hagyományos törvényszerűségei sem, vagy csak jelentős korlátozásokkal érvényesek rá. Mindazonáltal nem szabad megfeledkezni arról, hogy a munka nem életcél, hanem csak a tevékenység privilegizált eszköz-fóruma, vagyis az emberi személy értéke nem teljesítményétől és munkájától függ: a gazdaság az embertől indul ki és hozzá is kell, hogy visszavezessen.⁵⁵

A perszonalista szemléletű erkölcszociológia jobban hangsúlyozza a munkának mint emberi cselekvésnek a személyes jellegét és a közösségi vonatkozásait. A személyes jelleg a munka személyt gazdagító, alkotó tevékenységében, a közösségi jellege a másokkal

való szolidaritásban mutatkozik meg.

„A marxista stratégiához tartozik az elnyomorodás elmélete. Ez azt hirdeti, hogy ha valaki egy igazságtalan uralom helyzetében karitatív módon segít az embernek, valójában a fennálló jogtalan rendszer szolgálatában áll, mert látszólag bizonyos fokig elviselhetővé teszi azt. Ezzel a forradalmi erőket bénítja, és feltartóztatja a kitörést a jobb világ felé. Ezért a karitatív tevékenységet rendszerstabilizáló tényezőként kárhoztatja és támadja.

Valójában ez az embertelen filozófiája. A ma élő embert ugyanis fölládozza a jövő Molochjának, egy olyan jövőnek, melynek megvalósítása legalábbis kétséges marad. Valójában a világot nem lehet emberibbé tenni azzal, hogy az emberiséget ideiglenesen elringatjuk. Egy jobb világhoz csak akkor járulunk hozzá, ha mi magunkat tesszük hozzá a jót minden erőnkkel, s az adott lehetőség szerint, függetlenül a pártstratégiáktól és pártprogramoktól.

A keresztény ember programja – az irgalmas szamaritanus programja, Jézus programja – a „látó szív”. Ez a szív látja, hol van szükség szeretetre és ennek megfelelően cselekszik. Amikor karitatív tevékenysége az Egyház mint közösségi kezdeményezést gyakorolja, az egyesek spontaneitásán túl magától értődően szükség van tervezésre, előrelátásra és hasonló szervezetekkel való együttműködésre.

Irodalom

- Anzenbacher, Arno: *Keresztény társadalometika*. SZIT, 2001.
- Arisztotelész: *Politika*. Gondolat Kiadó, 1994.
- Balogh Gábor-Kovács Martin: *A gazdaság társadalmi dimenziói*. Osiris Kiadó, 2001.
- Bánfalvy Csaba: *A munkanélküliségről*. Wesley Könyvek, 2002.
- Bánfalvy Csaba: *A munkanélküliség szociálpszichológiája*. Akadémiai Kiadó. PSZI-könyvek, 2003.
- XVI. Benedek pápa: *A Katolikus Egyház Katekizmusának Komentáriuma*. SZIT, 2007.
- Beran Ferenc: *Munka és munkanélküliség*. In: *Erkölcsteológiai tanulmányok II*. Jel Kiadó, Budapest, 2003.
- Beran Ferenc: *A munka értelmezése a kazuisztikában*. In: "Tarjányi Zoltán (szerk.): *Erkölcsteológiai tanulmányok 13 — A munka*. Jel Kiadó, 2012.
- Bolberitz Pál: *Relatív és abszolút. Válogatott teológiai és filozófiai írások*. Éghajlat Kiadó, Budapest, 2011.
- Bourdieu, Pierre: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratemelődése*. General Press 2. kiadás. 2008.
- Braudel, Ferdinand: *Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus, XV—XVIII. szánd. A mindennapi élet struktúrái*. Gondolat Kiadó, 1985.
- Bücher, Karl: *A munkamegosztás típusai*. In: Lengyel György-Szántó Zoltán (szerk.): *A gazdasági élet szociológiája*. Corvinus Egyetem „Digitális tananyag fejlesztése a Szociológia Mesterképzéshez”. 2005.
- Castel, Robert: *A szociális kérdés alakváltozásai. A bér munka krónikája*. Max Weber Alapítvány. 1998.
- Cicero: *Az állam*. Akadémiai Kiadó, 2007.
- Durkheim, Emile: *A társadalmi tények magyarázatához*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1978.
- Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*. SZIT kézikönyvek 12. SZIT, 2007.
- Ferge Zsuzsa: *Fejezetek a szegénypolitika történetéből*. Magvető Kiadó, 1986.
- Foucault, Michel: *Felügyelet és büntetés*. Gondolat Kiadó, 1990
- Gaudium et spes kezdetű lelkipásztori konstitúció. II. Vatikáni zsinat tanítása (Cserháti József-Fábián Árpád szerk.)*. SZIT, 1975.
- Gruber László: *In memoriam Boldog II. János Pál: 30 éves a Laborem exercens enciklika*. In: Tarjányi Zoltán (szerk.): *Erkölcsteológiai tanulmányok. 13 — A munka*. Jel Kiadó, 2012.
- Hárs Ágnes: *Munkaerőpiaci válságok, változások, válaszok*. In: Kolosi Tamás-Tóth István György (szerk.): *Társadalmi riport 2012*. TÁRKI
- Jahoda, Marie: *Employment and unemployment, a socialpsychological analysis*. Cambridge University Press, 1982.
- Jahoda, Marie: *Foglalkoztatás és munkanélküliség az 1980-as években*. Szociológiai Figyelő 1991/1. sz.
- Jahoda, Marie-Lazarsfeld, Paul-Zeisel, Hans: *Marienthal. Új Mandátum Kiadó, 1999.*
- II. János Pál pápa: *Laborem exercens*. SZIT, 1981.
- II. János Pál pápa: *A Katolikus Egyház Katekizmus*. SZIT, 1994.
- Kolosi Tamás-Róbert Péter: *A magyar társadalom szerkezeti átalakulásának és mobilitásának fő folyamatai a rendszerváltás óta*. In: *Társadalmi riport 2004*.
- Kovách Imre (szerk.): *Társadalmi metszetek*. Napvilág Kiadó, 2006.
- Kuczi Tibor Munkásprés. *A munka kikényszerítésének története az ipari forradalomtól napjainkig*. L'Harmattan Kiadó, 2011.
- Lash, Christopher: *Az önimádat társadalma*. Európa Kiadó, 1984.
- Lengyel György-Szántó Zoltán: *A gazdasági élet szociológiája*. Corvinus Egyetem „Digitális tananyag fejlesztése a szociológia mesterképzéshez”, 2005.
- Lenhardt Vilmos: *Gazdasági rendszerek*. HTA, 1982/83.
- XIII. Leó pápa: *Rerum novarum kezdetű enciklikája*. In: Tomka Miklós-Goják János (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása*. SZIT, 1993.
- Losonczy Ágnes: *Az életmód az időben, a tárgyokban és az értékrendben*. Gondolat Kiadó, 1977.
- Magyar Katolikus Püspöki Konferencia: Boldogabb Családokért körlevél*, SZIT, 1999.
- Makó-Csaba-Simonyi Ágnes: *A munka és a párbeszéd új paradigmái*. OFA, 2003.
- Mikl-Horke, Gertrude: *Industrie und Arbeitssoziologie*. R. Oldenburg Verlag, München/Wien, 1995.
- Muzslay István: *Gazdaság és erkölcs*. Márton Áron Kiadó, 1993.
- Némedi Dénes: *Durkheim. Tudás és társadalom*. Aron Kiadó, 1996.
- Nemes György: *A munka az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásaiban*. In: *Erkölcsteológiai tanulmányok 13 (szerk.: Tarjányi Zoltán)*. Jel Kiadó, 2012.
- Németh Gábor: *A munka a német erkölcsteológiában*. In: "Tarjányi Zoltán (szerk.): *Erkölcsteológiai tanulmányok 13 — A munka*. Jel Kiadó, 2012.
- Papp Miklós: *A munka és a hit egyeztetésének patrisztikus lépcsői*. In: *Erkölcsteológiai tanulmányok 13 (szerk.: Tarjányi Zoltán)*. Jel Kiadó, Budapest, 2012.
- Polányi Károly: *A nagy átalakulás*. Napvilág Kiadó, 2004.

- Platón: *Az állam*. Atlantisz Kiadó, 2007.
- Rahner, Karl-Vorgrimmer Herbert: *Teológiai kisszócár*. SZIT, Budapest, 1980.
- Samuelson, PA-Nordhaus W.D.: *Közgazdaságtan 1-111*. KIK, 1993.
- Schumacher, Ernst F.: *A kicsi a szép. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1991.*
- Sík Endre: *Megközelítések a munka szociológiájához*. BKEKTI, 1999.
- Simonyi Ágnes: *Munkaszociológia*. SZIE egy. jegyzet, 1997.
- Szalai Erzsébet: *Tőke-munka viszony és hatalmi szerkezet a magyarországi újkapitalizmusban*. In: *Társadalmi metszetek*. (szerk Kovách Imre) Napvilág Kiadó, 2006.
- Székely János: *A könyvek könyve. Bevezetés a Biblia világába*. SZIT, 2010.
- Tarjányi Zoltán: *Erkölcsteológia II — Istennel való kapcsolatok erényei*, PPKE HTK, 2009.
- Tarjányi Zoltán (szerk.): *Erkölcsteológiai tanulmányok II*. Jel Kiadó, 2003.
- Tarjányi Zoltán (szerk.): *Erkölcsteológiai tanulmányok 13 — A munka*. Jel Kiadó, 2012.
- Tilly, Chris-Tilly, Charles: *Capitalist work and labor markets*. In: *Smelser, Neil J.-Swedberg, Richard (Ed.)*, 1994.
- Weber, Max: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Gondolat Kiadó, 1982.
- Webcr, Max: *Gazdaságtörténet. Válogatott tanulmányok*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1979.
- Jegyzetek
- 1 Székely János: *A könyvek könyve. Bevezetés a Biblia világába*. SZIT, Budapest, 2010. 5. oldal
 - 2 Beran Ferenc: *Munka és munkanélküliség*. In: *Erkölcsteológiai tanulmányok II*. Jel Kiadó, Budapest, 2003. 5—23. oldal
 - 3 Bolberitz Pál: *Relatív és abszolút. Válogatott teológiai és filozófiai Írások*. Éghajlat Kiadó, Budapest, 2011. 74—76. oldal
 - 4 Rahner, Karl-Vorgrimmer Herbert: *Teológiai kisszócár*. SZIT, Budapest, 1980. 513. oldal Beran Ferenc id. mű 5—23. oldal 6 Gaudium et spes, 35.
 - 7 Papp Niiklós: *A munka és a hit egyeztetésének patrisztikus lépcsői*. In: *Erkölcsteológiai tanulmányok 13* (szerk.: Tarjányi Zoltán). Jel Kiadó, Budapest, 2012. 41—56. oldal
 - 8 Platón: *Az állam*. Atlantisz Kiadó, 2007. 421 d és 564 e
 - 9 Arisztotelész: *Politika*. Gondolat Kiadó, 1994. 1258 b 38; 1278 a 20
 - 10 Uo. 1334 a 15
 - 11 Papp Miklós id. mű 41—65. oldal
 - 12 Cicero: *Az állam*. Akadémiai Kiadó, 2007. 1,42
 - 13 Papp Miklós id. mű 41—65. oldal
 - 14 Tarjányi Zoltán: *Erkölcsteológia II — Istennel való kapcsolatok erényei*, PPKE HTK, 2009. 106—112. oldal
 - 15 Tarjányi Zoltán id. mű 106—112. oldal
 - 16 Beran Ferenc id. mű 5—23. oldal
 - 17 Weber, Max: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Gondolat Kiadó, 1982. 96. oldal
 - 18 Anzenbacher, Arno: *Keresztény társadalometika*. SZIT, 2001. 41.
 - 19 Beran Ferenc id. mű 5 23. oldal
 - 20 Lenhardt Vilmos: *Gazdasági rendszerek*. HTA, 1982/83. 55. oldal
 - 21 Anzenbacher, Arno id. mű 80. oldal
 - 22 Nemes György: *A munka az Egyház Tanítóhivatal megnyilatkozásaiban*. In: *Erkölcsteológiai tanulmányok 13* (szerk.: Tarjányi Zoltán). Jel Kiadó, 2012. 159—178. oldal
 - 23 XIII. Leó pápa: *Rerum novarum 14*. In: ETT 35.
 - 24 *Rerum novarum 7*. In: ETT 32. 25 Gaudium et spes, 67.
 - 26 Beran Ferenc id. mű 5—23. oldal
 - 27 II. János Pál pápa: *Laborem exercens*, 56. In: ETT 388.
 - 28 *Laborem exercens 51*. In: ETI" 387.
 - 29 *Laborem exercens 27*. In: ETT' 378.
 - 30 Beran Ferenc id. mű 5—23. oldal
 - 31 *A Katolikus Egyház Katekizmusának Kompendiu-*

- ma 512. SZIT, 2007.
- 32 Joseph Höffner: Keresztény társadalometika, SZIT, Budapest, 1992
- 33 Laborem exercens 125.
- 34 Mikl-Horke, Gertrande: Industrie und Arbeitssoziologie. R. Oldenburg Verlag, München/Wien, 1995. 35—42. oldal
- 35 Sík Endre: Megközelítések a munka szociológiájához. BKE KTI, 1999. 7—12. oldal
- 36 Balogh Gábor-Kovács Martin: A gazdaság társadalmi dimenziói. Osiris Kiadó, 2001. 166—168 és 191—203. oldal
- 37 'illy, Chris-"lilly, Charles: Capitalisc work and labor markets. In: Smelser, NeilJ.-Swedberg, Richard (Ed.), 1994. 290—291. oldal 37 Balogh Gábor-Kovács Martin id. 166—68 és 191—203. oldal
- 38 Bücher, Karl: A munkamegosztás típusai. In: Lengyel György-Szántó Zoltán (szerk.): A gazdasági élet szociológiája. Corvinus Egyetem, „Digitális tananyag fejlesztése a Szociológia Mesterképzéshez. 2()()5. 221—252. oldal
- 39 Némedi Dénes: Durkheim. Tudás és társadalom. Áron Kiadó, 1996. 70—82. oldal.
- 40 Balogh Gábor-Kovács Martin id. mű 166—168 és 191—203. oldal
- 41 Kuczi Tibor: Munkásprés. A munka kikényszerítésének az ipari forradalomtól napjainkig. L'Harmattan Kiadó, 2011.9—29. oldal
- 42 Kuczi Tibor id. mű 48—64. oldal
- 43 Kuczi Tibor id. mű 240-283. oldal
- 44 Kolosi Tamás-Róbert Péter: A magyar társadalom szerkezeti átalakulásának és mobilitásának fő folyamatai a rendszerváltás óta. In: Társadalmi riport 2004. TÁRKI. 48—74. oldal
- 45 Szalai Erzsébet: Tőke-munka viszony és hatalmi szerkezet a magyarországi újkapitalizmusban. In: Társadalmi metszetek. (szerk. Kovách Imre) Napvilág Kiadó, 2006. 349—375. oldal
- 46 Samuelson, RA.-Nordhaus W.D.: Közgazdaságtan 1--111. KIK, 1993. 301—310 és 316—317. oldal
- 47 Balogh Gábor-Kovács Martin id. 169—171. oldal
- 48 Bánfalvy Csaba: A munkanélküliségről. Wesley Könyvek, 2002. 5. oldal
- 49 Sík Endre id. mű 98—106. oldal
- 50 Jahoda, Marie: Foglalkoztatás és munkanélküliség az 1980-as években. Szociológiai Figyelő 1991/1.sz. 5—31. oldal 51 Beran Ferenc id. mű 5—23. oldal
- 52 Jahoda, Marie: Employment and unemployment, a social-psychological analysis. Cambridge University Press, 1982. 39. oldal
- 53 Bánfalvy Csaba: A munkanélküliség szociálpszi-
chológiája. Akadémiai Kiadó. PSZI-könyvek, 2003. 149—163. oldal
- 54 Bánfalvy Csaba id. mű 149—163. oldal
- 55 Muzsly István: Gazdaság és erkölcs. Márton Áron Kiadó, 1993. 134—152. oldal
- 56 Joseph Höffner, Keresztény társadalom etika, SZIT, Bp., 1992

Mikó F. László

A művészetterápia hatásai a fogyatékkal élő emberek napi életére

Kulcsszavak: művészetterápia, terápiás folyamat, fogyatékkal élők, kreativitás

A fogyatékkal élő emberek számára a művészetterápia rendkívül hatékony eszköz lehet a fizikai, érzelmi és mentális jólétük támogatásában. A kreatív tevékenységek által a művészetterápia lehetőséget nyújt a kifejezésre, önkifejezésre, valamint az önbizalom és önbecsülés erősítésére. Ebben az írásban azt szeretném bemutatni, hogy hogyan javíthatja a művészetterápia a fogyatékkal élő emberek életminőségét és hogyan segíthet az általános jóllétük növelésében.

Művészetterápia, mint terápiás módszer

A művészetterápia a pszichoterápia egyik formája, amely különböző művészeti formákat használ, hogy segítsen az embereknek kifejezni érzéseiket, kezelni a stresszt és növelni jóllétüket. A művészetterápia különösen hasznos lehet az idősek és a fogyatékkal élők számára, akiknek nehézségeik lehetnek a verbális kommunikációval, a társadalmi tevékenységekben való részvétellel, vagy az élet értelmének és céljának megtalálásával. A művészetterápia olyan terápiás módszer, amelyben a különböző művészeti formák, mint például a festés, rajzolás, szobrászat, zene vagy tánc alkalmazásával segítik az emberek fizikai, érzelmi vagy mentális problémáinak kezelését. A vizuális és kreatív tevékenységek segíthetnek az érzelmek kifejezésében és feldolgozásában, valamint az önreflexióban és az önismeret fejlesztésében. Az irányított csoportos terápiás foglalkozások gyorsan és hatékonyan érnek el előrelépést a résztvevők mentális, de

akár fizikai állapotában is.

A művészetterápia módszertana számos lépésből áll:

1. **Értékelés és tervezés:** A terapeuta először felméri a kliens szükségleteit, erősségeit és céljait. Ezután egyéni terápiás tervet készít, amely meghatározza az alkotó tevékenységek típusát, a gyakoriságát és az időtartamát. Csoportterápia esetén figyelembe veszi a csoport tagjainak egyéni adottságait, azokhoz alkalmazkodva halad előre a terápiában.
2. **Alkotó tevékenység:** Az egyének vagy csoportok részt vesznek különböző művészeti tevékenységekben a terápia során, amelyek segítenek az érzelmek kifejezésében, a személyes növekedésben és az önismeretben. Ezek a tevékenységek azt célozzák, hogy a résztvevők képesek legyenek átadni magukat az alkotásnak, melyet egyfajta meditációként élnek meg.
3. **Fókusz az élményekre:** A művészetterápia arra ösztönösít, hogy az alkotó megélje az alkotás folyamatát, „benne legyen az alkotásban”, bátran ki merje fejezni az érzelmeit, az alkotás ideje alatt ne legyen tekintettel senkire és semmire: szabad legyen.

Amikor azt mondjuk, hogy a művészetterápia az élményre fókuszál, arra utalunk, hogy a terápiás folyamatban a hangsúly az alkotó tevékenység során tapasztalt élményekre és azokra az érzésekre, gondolatokra irányul, amelyek az alkotás folyamata során felmerülnek.

Az élményre való fókuszálás a művészetterápia fontos eleme, mert az alkotó tevékenységek során megélt érzelmek és tapasztalatok kulcsfontosságúak lehetnek az egyéni fejlődésben és gyógyulásban. A terapeuta segítségével az egyén tanulhat az általa létrehozott alkotásokból, azok mögött rejlő érzésekből és jelentésekből.

Az élményre fókuszálás a következőket foglalhatja magában a művészetterápiában:

Az egyén figyel a saját alkotó folyamatára, beleértve az érintések, az anyagok formálásának érzeteit és az alkotás létrehozásának folyamatát.

Az alkotás segítségével az egyén meg tudja jeleníteni és kifejezni az érzelmeit és gondolatait, amelyeket nem feltétlenül tud szavakba önteni.

A terapeuta segítségével az egyén értelmezi az általa létrehozott alkotásokat, és felfedezheti azok mögött rejlő tudatalatti érzéseket és jelentéseket.

Az egyén megoszthatja az alkotásokból merített élményeit és tapasztalatait a terapeutával és másokkal, ami lehetőséget ad az érzelmek feldolgozására és az értelmezésre.

Az élményre fókuszálás segít az egyénnek abban, hogy mélyebben megértse önmagát, kifejezze az érzéseit, és megoldásokat találjon az esetleges belső konfliktusok vagy nehézségek kezelésére. Ezen keresztül támogathatja az egyének személyes növekedését, önismeretüket, és hozzásegítheti őket a gyógyuláshoz és az életminőségük javításához.

A kreativitás az öröm, a beteljesülés, a jó érzés egyik forrása. A művészeti tevékenységek, a festés, a rajzolás, mintázás, zene, azonban nem csak a bennünk élő alkotó, teremtő énünk felszínre hozását jelentik, hanem a stressz, a trauma, a veszteségek kezelésének módját is. Az alkotás megélése módot adhat arra is, hogy vélt, vagy valós hátrányos helyzetünket jobban tudjuk kezelni, képesek legyünk feloldani azokat a gátlásainkat, melyek például a környezetünk, vagy

a társadalom befogadókészségének hiányaiból adódnak. A művészetterápia lehetőséget biztosít arra, hogy az élet egy területén egyenlőnek érezhessük magunkat a *nem* fogyatékkal élőkkel. A művészetterápia abban is segíthet, hogy a résztvevők értékeljék saját egyediségüket és tehetségüket azáltal, hogy olyan műalkotásokat hoznak létre, amelyek nem csupán tükrözik személyiségüket, érdeklődésüket és értékeiket, de közvetítik is.

Az emberek számára a művészetterápia kiemelkedően hasznos lehet, és a fogyatékkal élők számára különösen meghatározó lehet a mindennapi életükben. Fontos megemlíteni, hogy mint minden fejlesztő eszköz, a művészetterápiát is folyamatként kell kezelni, hatása nem egy alkalom után, hanem a folyamatban lépésről-lépésre jelentkezik. A művészetterápia a terápiás megközelítésekben belül az esztétikai tapasztalatok útján képes fokozott érzelmi, szociális, mentális és fizikai jólétet biztosítani az emberek számára.

Pozitív hatások a fogyatékkal élőkre

1. Kommunikáció és önkifejezés: A művészetterápia lehetőséget ad a fogyatékkal élő embereknek kommunikációjuk és érzelmeik kifejezésére a szavakon túlmutató módon. Az alkotások által képesek megfogalmazni és megmutatni rejtett érzéseiket és gondolataikat is, így segítve az önkifejezés mellett az elmélyülést. A művészetterápia lehetővé teszi a fogyatékkal élő emberek számára, hogy alternatív módon kommunikáljanak és önmagukat a saját belső rendszerük segítségével fejezzék ki. Az alkotó tevékenységek által megoszthatják érzelmeiket és gondolataikat, még akkor is, ha verbális kommunikációjuk korlátozott.

2. Önismeret és önbizalom: A művészetterápia segíthet az egyén önismeretének fejlesztésében, az önbizalom erősítésében úgy, hogy általa képes lesz feldolgozni a múltat, felszínre tudja hozni egyéni mítoszait, újra tud élni korábbi folyamatokat, melyek sorsának

alakulását befolyásolták. A fogyatékkal élők a művészetterápiás foglalkozások során közelebb kerülnek azokhoz a kérdésekhez, melyek a környezetük általi elfogadást, a társadalmi hasznosságukat és az ő viszonyukat a környezetükhöz érintik. Az alkotás során elért eredmények pozitív hatással lehetnek az egyén valódi énképének alakításában.

3. Stresszkezelés és relaxáció: A művészetterápia relaxáló és terápiás hatásokkal rendelkezik. Az alkotás közbeni fókusz segíthet csökkenteni a stresszt, megnyugtatni az elmét és támogatni a mentális egészséget. A szellemi állapot mellett, sokszor a fizikai állapot is jelentősen javul.

4. Szociális kapcsolatok és támogatás: A művészetterápia rendkívül hasznos lehet a fogyatékkal élő emberek számára a szociális kapcsolatok erősítésében és kiépítésében.

Néhány mód, amelyeken keresztül a művészetterápia támogathatja ezeket a kapcsolatokat:

a. Csoportos tevékenységek: A csoportos művészetterápia lehetőséget ad a fogyatékkal élő embereknek arra, hogy másokkal együtt alkossanak és kapcsolatokat építsenek. Az együtt töltött idő és az alkotás közös élménye segíthet az embereknek közelebb kerülni egymáshoz és megerősíteni a kapcsolataikat.

b. Kreativitás és együttműködés: Az alkotó tevékenységek során résztvevők kreatív ötleteket oszthatnak meg egymással és együtt dolgozhatnak az alkotáson. Ez lehetőséget ad az együttműködésre, az ötletmegosztásra és az egymás támogatására, ami erősítheti a csoporttagok közötti kapcsolatokat.

c. Érzelmi támogatás: A művészetterápia során az alkotás folyamata lehetőséget ad azoknak az érzelmeknek a felszínre hozásában, melyeket korábban mélyen alásott magában az ember, vagy félelemből, vagy önbizalom hiányból, esetleg valamilyen kisebbségi érzés miatt. A csoporttagok egymást segíthetik a bevállalt, megmutatott érzelmek feldolgozásában.

Azoknak, akik nem foglalkoztak korábban ilyen alkotómunkával, különösen hasznos lehet a művészettel kapcsolatos tevékenység. A művészetterápia különféle érzékszervi ingereket biztosíthat számukra, például színeket, formákat, textúrákat, hangokat és illatokat, amelyek stimulálhatják képzeletüket és kreativitásukat. Az idősebb és fogyatékkal élő emberek a művészetterápiát is használhatják saját fantáziaviláguk létrehozására, amelyben elkerülhetik problémáikat, vagy kifejezhetik vágyaikat és fantáziáikat. Például egy kerekesszékekhez kötött férfi festhet egy tájképet egy olyan helyről, amelyet mindig is meg akart látogatni, majd elképzeli, hogy oda utazik.

Az idős és fogyatékkal élő emberek elszigeteltségtől, magánytól vagy megbélyegzéstől szenvedhetnek, ami befolyásolhatja életminőségüket, így önbecsülésüket és jólétüket is. A művészetterápia lehetőséget kínál számukra, hogy megosszák műveiket, történeteiket és érzéseiket másokkal, például a művészetterapeutával és más résztvevőkkel, családtagokkal vagy barátokkal. Idős és fogyatékkal élő emberek is részt vehetnek közös művészeti projektekből, ahol ötleteket, véleményeket, visszajelzéseket cserélhetnek és tanulhatnak egymástól. Ez segíthet nekik fejleszteni szociális készségeiket, kapcsolatokat építeni, és érezni az összetartozás és az elfogadás érzését. Például demenciában szenvedő idős emberek egy csoportja együtt dolgozhat egy élettörténetüket ábrázoló festmény, vagy művészkönyv elkészítésén, majd kiállíthatja azt az ápolási otthonukban.

A csoportos művészetterápia különös haszna

Ahogy Csányi Vilmos ír a csoportról: a közös akciók, a közös hiedelmek, a közös konstrukciók megléte során létrejön a hűség. Ezt, az ember veleszületett rendszerszervező képességét élhetik meg a művészetterápiás csoport tagjai, a foglalkozások alatt. A csoporthoz való hűség megerősítheti, pozitív módon befolyásolhatja a fogyatékos emberek napi életét, értelmet és

okot adhat számukra önmaguk fejlesztésére, a külső világban való aktív részvételre. A közösségben létezés, a valahova tartozás, az egyéni érdekek magasabb szintre helyezése jelenik meg egy jól működő terápiás csoportban. Ami még ide tartozik: kialakul egy közös értékrend, mely erősen hat a csoport tagjainak személyes értékekkel kapcsolatos viszonyára.

művészetterápia abban is segíthet, hogy a terápiában résztvevők szabadabban és hitelesebben fejezzék ki magukat, a művészetet a felfedezés és a kísérletezés médiumaként használva.

(Az írás a Mesterséges Intelligencia közreműködésével készült.)

Művészetterápia és az agyműködés

A művészetterápia stimulálhatja az agyat és javíthatja az idegi plaszticitást, ami az agy azon képessége, hogy megváltozzon és alkalmazkodjon az új tapasztalatokra reagálva. A művészetterápia aktiválhatja az agy különböző régióit, mint például a prefrontális kéreg, amely részt vesz a végrehajtó funkciókban, a temporális lebeny, amely részt vesz a memóriában és a nyelvben, és a parietális lebeny, amely részt vesz a térbeli észlelésben és a figyelemben. A művészetterápia növelheti a neurotranszmitterek, például a dopamin és a szerotonin szintjét is, amelyek a hangulathoz, a motivációhoz és a tanuláshoz kapcsolódnak. Az agy különböző módokon történő bevonásával a művészetterápia javíthatja a kognitív funkciókat és a memória megtartását, és csökkentheti a kognitív hanyatlás és a demencia kockázatát.

Összefoglalva

A művészetterápia célt és teljesítményt nyújthat, motiválva az idősebb és fogyatékkal élő személyeket a tanulás és a fejlődés folytatására. A művészetterápia elősegítheti a társadalmi interakciót és támogatást is, amely javíthatja a kognitív funkciókat és a memóriát a szociális stimuláció és visszajelzés révén. A művészetterápia segíthet az érintetteknek gondolataik és érzéseik nonverbális és szimbolikus módon történő kommunikálásában, különösen akkor, ha kognitív károsodás, fizikai fogyatékoság vagy érzelmi trauma miatt nehézségeik vannak a verbális nyelvvel. A

Botos Katalin

A szociális piacgazdaság

Kulcsszavak: ökoszociális piacgazdaság, aktív gazdaságpolitika, fenntarthatóság, gazdaságetika, jóléti állam

A szociális piacgazdaság szűkebb értelmezésben a német modellt jelenti, amelyet Müller-Armack elméleti alapvetésével Ludwig Erhard gazdasági miniszter, majd kancellár valósított meg, 1948-tól, Németország nyugati felében. Szélesebb értelemben azonban ezt az elnevezést tekintik magára vonatkozóknak számos európai kontinentális ország is. Anglia közelebb áll a sokkal liberálisabb amerikai modellhez, Svédország pedig a másik irányban különbözik némileg: itt ugyanis nem a relatíve kis állam, hanem a „nagy állam” elve szerint, központi újraelosztás mellett valósítják meg a szociális piacgazdaságot.

A szociális piacgazdaságnak nem elsősorban a jelentős újraelosztás megvalósítása a mértékadó jellemzője. Inkább a „jóléti állam” meghatározásánál volna alkalmazható. *A jóléti állam és a szociális piacgazdaság két különálló fogalom*

Különböző rangsorolások olvashatóak a nemzetközi irodalomban. A svéd és a dán gazdaság a listavezető a jólét terén, majd Írország, Hollandia és Finnország követi őket. Az első ötben tehát a szociális piacgazdaság ideájának országa, Németország *nincs is benne*. Mindezzel együtt, Németország a jólét különböző mércéje szerint meglehetősen elől van az országok sorában. Az alapvető emberi szükségletek ellátásában Németország a harmadik helyen van, Dánia és Svájc mögött. Ha azt nézzük, hol költenek a szociális kiadásokra a GDP-ből a legtöbbet, akkor Franciaország, Ausztria és Olaszország van az első három helyen. De utánuk Németország következik, majd Dánia és Finnország.

Mi tehát akkor a szociális piacgazdaság lényege?

Semmiképpen nem az állam mindenhatósága. Nem *szocialista* piacgazdaságot jelent, amelyben a bankokat, az energia ágazatokat és a közlekedést az állam tulajdonában tartja, és csak a többi területen enged magángazdálkodást. A szociális piacgazdaság kifejezetten *liberális filozófiára* alapoz. A magántulajdonra, a szabadpiac árakat alakító erejére, a szabad vállalkozásra, a szabadság és felelősség kombinációjára épül. A gazdasági élet motivációjának a nyereségre való törekvést tekintik. Elvei közé tartozik a *tarifa-autonómia*, azaz, hogy a feltételeket a munkáltatók és munkavállalók megállapodása határozza meg, szerződéses kapcsolatban, képviselői szerveik útján, állami beavatkozás nélkül. Ehhez az állam lehetőséget ad olyan szervezetek, *szövetségek létrehozására*, amelyek hivatottak a tagjaik érdekeinek a képviselőit, s valóban képesek megfelelő érdekérvényesítésre. Fontos eleme a független Jegybank. Ugyanakkor az állam *aktív gazdaságpolitikát*, konjunktúra-politikát, adópolitikát folytat. A fogyasztóvédelmi és versenytörvények ugyancsak a szociális piacgazdaság alapvető jogintézményei.

Vezéreszméje *a szolidaritás és a szubszidiaritás*. A *szubszidiaritás* azt tűzi célul, hogy a problémák azon a szinten kerüljenek megoldásra, ahol felmerültek. Ugyanakkor, *a szolidaritás* alapján elvárható az államtól, hogy olyan szociális ellátó hálózatot hozzon létre, amely nem hagy senkit segítség nélkül, *ha magánerejéből képtelen megoldani szociális problémáját*. Abban segít az embereknek, hogy segíteni tudjanak magukon. A célja a lehető legnagyobb jólét biztosítása, a lehetséges legjobb szociális biztonság mellett.

(Figyeljük meg a fogalmazást: *ha magánérből nem oldható meg* valamely probléma... A támogatási lehetőség általában csak a nehéz helyzetbe került személyek és rétegek számára adott).

A szociális piacgazdaság célját mindenekelőtt a jogrendszeren, az állami szabályozáson keresztül éri el. Ez a legfontosabb jellemzője. Arra törekszik, hogy jogilag megakadályozza a túlzott gazdasági-hatalmi koncentrációt, oligopóliumok, monopóliumok, kartellek keletkezését. Így biztosítja, hogy valóban mindenki részt vehessen a piacon. A piaci mechanizmus teszi lehetővé a megfelelő szintű fogyasztást, ugyanakkor, motivál az innovációra és a technikai haladásra, és a keletkezett jövedelmeket igazságosan, teljesítmény-arányosan osztja el. Az embereket önállóságra szoktatja, felelősségre neveli. A szociális piacgazdaság a gazdasági érdekek és a szociálisan kiegyensúlyozott társadalom összhangjára törekszik.

A társadalombiztosítás azonban mindenképpen átfogó rendszer a szociális piacgazdaságban. Köztudottan a Bismarck-i Németország volt az első állam, ahol a 19. században bevezették a kötelező társadalombiztosítást. (Megjegyezzük, Ausztria, majd Magyarország követte; nálunk, 1891-ben vezették be, bár a nyugdíjbiztosítást csak a 20. század első részében). A társadalombiztosítás alapvető eleme a nyugdíj- és egészségbiztosítás, a baleset és a munkanélküliség elleni biztosítás. Ma ide számít az anyasági támogatás és a munkanélküli biztosítás is. A német rendszer az állam jogszabályok alapján támogatja a képzést, az átképzést, a lakhatást, a lakáscélú takarékoskodást, a lakás-építést. Támogatja az anyavédelmet, gyermekpénzt juttat, s bizonyos védelmet nyújt az elbocsátások ellen (felmondási idő garانتálása). A szociális piacgazdaság tehát anyagi eszközöket is mozgósít; *de elsősorban a jogi feltételek megteremtésére koncentrálnak.*

A szociális piacgazdaság hatvanadik évfordulójára a Konrad Adenauer Alapítvány készített egy összefoglaló ismeretterjesztő elemzést, amely a rendszer

előnyeit volt hivatva bemutatni. Sokféle mutatóval érzékeltették az óriási haladást, amit ez a rendszer jelentett Németország számára. Így például, hogy az egy főre jutó GDP- az évforduló árain számolva 5.150-ről 29.460 euróra nőtt, az átlagos órabér 0,65 euróról 15,55 euróra emelkedett. Az élet és munkakörülmények javultak, sokkal kevesebb a kieső munkaórák száma, s a várható élettartam 13 évvel nőtt... Rövidült a munkaidő, s a szabadság 12 napról átlagosan 30 napra emelkedett. A vásárlók fogyasztói kosara is gazdagabb lett- tehát a reálbérük is emelkedett. 1948-ban még 73 percet kellett fél font vajért dolgozni: ma napság 5 percet... Fél kilogramm kávé luxuscikknek számított, amiért majd egy napot, (20 órát) kellett dolgozniuk az embereknek: napjainkban megvehető 20 percnyi munka „áráért”. Lényegesen megnövekedtek a bevezetése óta a szociális transferek. *Az állami kiadások ¼-e a szociális kassza céljait szolgálja!* 2008-ra történelmileg a legmagasabb pontot érte el a foglalkoztatottság, relatíve kevés volt a munkanélküli- s ott is elsősorban a kevésbé képzettek számára nem kínálkozott lehetőség. Félmillió betöltetlen állás volt (a jelentés időpontjában), és ennek kétharmada társadalombiztosítással járó, teljes állású munkahely volt; aki tehát képes volt, és akart, az dolgozhatott... Orvosokból, mérnökökből kifejezetten hiány volt és van ma is. (Hozzátehetjük: napjainkban az ápolószemélyzetből még inkább...S más területeken is komoly a munkaerő-kereslet, amit vendégmunkásokkal látnak el...) Mindenesetre, vitathatatlanul nagy eredményeket ért el a német modell. A német szociális piacgazdaság jövedelmi szóródás szempontjából az egyik legszűkebb spektrumú gazdaság. Messze nincsenek olyan jövedelmi differenciák, mint az USA-ban. A német szociális piacgazdaságot mindenképpen jelentős jövedelem-újraelosztás jellemzi. A közterhek vállalásában erőteljesen részt vesz a legjobban kereső felső decilishez tartozó társadalmi réteg, hiszen a jövedelemadó-bevétel 50%-át ők adják. A keveset keresők, az alsó 50% csupán a 7,5%-át adja a jövedelemadó-bevételek... Mindenképpen kedvező e szerényebb helyzetű rétegek számára,

hogyan a létminimum adómentes.

A gazdasági szemléletet Németországban egyértelműen a mértéktartás jellemzi, (legalább is, jellemezte, eddig). Ebben természetesen nagy szerepe volt a már idézett tarifa-megállapodási rendszernek is, amely a munkavállalók érdekérvényesítését a bértárgyalásoknál lehetővé teszi.

(Egy speciális területről, a bankszabályozás területéről is meg tudom világítani a német gazdasági szereplők gondolkodásmódját. A német bankok a *számvitelen* eszközeit mindig a történetileg legalacsonyabb áron tartják nyilván, s ennek megfelelően, jelentős pénzt tesznek félre tőketartalékként, tehát nem osztják ki osztalékként, a tulajdonosaiknak... Beérik a részvényesek szerényebb folyó jövedelemmel, míg más országokban, különösen Amerikában, ahol a számviteli szabályok messze nem ilyen óvatosak. Ennek következtében a német gazdaságban szinte soha nincs - nem volt- bankprobléma. Hiszen mindig volt a bankoknak elegendő tőkéjük, nehezebb időkben is, a biztonságos működéshez... Nem azt állítom, hogy a német banktulajdonosok nem realizálnak volna szép profitokat, de az biztos, hogy a világ más területeivel összehasonlítva, kevésbé lehettek mohók, a szabályozás következtében.

Másik fontos jellemzője a szociális piacgazdaságnak a *hosszú távú gondolkodás*.

Ismét egy speciális terület példájával tudom megvilágítani a szociális gondoskodás terén is a hosszú távú szemléletet. A lakástakarék-pénztárak modellje igen általános volt Németországban. Ez kemény elő-takarékosságon nyugvó rendszert tételezett fel, amelyhez az állam nagyvonalúan hozzá tett támogatást, amikor a leendő lakástulajdonos jelzálog-hitelért folyamodott. A támogatással növelt lakástakarék-pénztári összeg volt a hosszú lejáratú hitelhez szükséges saját rész. A több évtizedes lejáratú jelzáloghitel a viszonylag alacsony kamatok miatt nem tette megfizethetlenné a törlesztő részleteket, amelyek ily módon a lakásbérlet fizetnivalója helyébe léptek. (A német

gazdaságban az infláció alacsonyan tartása 1948 óta mindenkor No.1 prioritást képezett.) A lakásbérlet költségei lényegében bele voltak kalkulálva a bérekbe; de a jelzálog-hitelt felvevő már a saját lakásában lakott. Mire lejárt a hitele, lassan nyugdíjba ment. És nyugdíjas éveit már nem terhelte a lakásbérlet- egyébként nem csekély- költsége. Így a német polgár nem szenvedett olyan jelentős életszínvonal visszaesést, amiatt, hogy a nyugdíja a bérénel – természetesen - alacsonyabb volt (Az un. helyettesítési ráta miatt). Nem lett a német társadalomnak olyan magas hányada saját-lakás tulajdonos, mint például hazánkban, vagy az USA-ban; de az állam koncepciózusan támogatta a saját lakáshoz jutást a lakástakarék-pénztárakon keresztül.

Mivel a környezeti hatások a jólét fontos elemét képezik, ezért napjainkban egyre többet beszélnek ökoszociális piacgazdaságról, Németországban, de a nemzetközi szakirodalomban is. A korszerű szociális piacgazdaság egyre inkább felelősséget érez a következő nemzedékért is. Ezt az alkotmányos rendben, a törvényhozásban is kifejezésre juttatja. *A modern szociális piacgazdaság tehát ökoszociális piacgazdaság.*

Mielőtt ezt bővebben kifejteném, vizsgáljuk meg a szociális piacgazdaság előzményeit!

A 19. század uralkodó eszméi

A 19 században **négy fontos eszme** küzdött az emberek szívéért és értelméért: A nacionalizmus, a liberalizmus, a szocializmus - és a vallás.

A 19. században a gazdasági növekedés hatalmas lendületet kapott. A gőzmotor, majd a robbanó motorok feltalálása hatalmas energia-többletet biztosított a felvilágosodás tudományos eredményeinek gyakorlati alkalmazásához. Ugyanakkor, a társadalomban végletekig fokozódtak a társadalmi különbségek. Ez táptalaja lett a szociális mozgalmaknak, a munkásszerveződéseknek; egy másfajta világforradalom

várásának, mint amiről a nemzeti függetlenség költő-szószólója, Petőfi álmodott. Ez a felkelés *lett volna* a Marx –Engels által megjósolt világforradalom. Amelyet az elnyomottak vívtak volna, világszerte, elnyomóik ellen, s éppen a legfejlettebb kapitalista országokban győzött volna, ott, ahol a legélesebbé váltak a gazdasági különbségek, és a munkások csak láncukat veszíthették el... De *nem tört ki ilyen forradalom* a 19. század fordulóján.

Láttuk, hogy az első világháborúban a *nacionalista eszme* erősebbnek bizonyult. A francia és német munkások egymást lötték a lövészárkokból, és nem kapitalista uraik ellen keltek fel. A forradalom az uralkodó osztály ellen az elmaradott Oroszországban lobbant fel a háború vége felé, és torkollt rövidesen egy elképesztően kegyetlen diktatúrába. Itt a termelőerők fejlettsége nem volt azon a szinten, hogy abból egy valóban jóléten alapuló társadalmi átalakítást finanszírozni lehetett volna; s csak a terror biztosíthatta a központi hatalom számára a források kicsavarását az elmaradott, szegény tömegekből. Ami a nyers Hatalom uralkodóvá válását megalapozta, s az pedig a társadalom jólétét „átcselezte a jövőbe, az éden mézesmadzagával....”

A Katolikus Egyház- úgy tűnik-, mintha a 19. században későn ébredt volna a kapitalizmus lényegének tudatára. Nem érzékelte, hogy fel kellene emelnie szavát a szörnyű kizsákmányolás ellen, a szegények érdekében. *Ez azonban nem így volt. Más oka volt*, hogy felismerését nem tudta jobban aprópénzre váltani: azért, mert világi hatalma elolvadt, jelentéktelenné vált... A francia forradalom irtó - hadjáratának következményeképpen tényleg kevés lett egyes iparosodottabb területeken Franciaországban a kapcsolatot gondozó papság - így tényleg nem tudta az Egyház elérni a munkástömegeket, - akik viszont a kapitalizmus álságos szabadsága miatt egyre hatalmasabb létszámúak, s egyre nehezebb helyzetben lévőek lettek.

A 19. századra azonban megszűnt az Egyház és a

Hatalom korábban mintegy természetes szövetsége. Már nem volt szüksége a Hatalomnak az egyház támogatására. A nacionalista eszméktől átítatott, és a kapitalizmus által hozott nyomortól befolyásolt embertömegeket a továbbiakban a névleges demokratikus eszmével maga mögé tudta állítani. Amelyek, sajnos, végül is csak a híd alatt alvás „szabadságát” hozták meg a tömegeknek (Emiatt fordultak a szocialista eszmék felé...).

A termelőerők fejlődése ugyan *adott volna* lehetőséget széles tömegek jólétének emeléséhez - de a *profitmotiváció* legyőzte azt. Égbekiáltó jövedelem - aránytalanságok jöttek létre. A felvilágosodás liberális jogrendje mellőzte a természetjogi megfontolásokat, és olyan rendszert működtetett, amelyben a *pozitív jog* az erkölcsi megfontolásokat háttérbe szorította. *Jogos az, amit a törvény előír...* „A pozitív jog/.../ olyan kényszerrend, amelynek normáit *emberi lények akarati aktusai* – azaz törvényhozói, bírói vagy közigazgatási szervek, vagy emberi lények aktusai által létesített szokások – alkotják.” (Így határozza meg a Google forrása a pozitív jog fogalmát.) S ha olyasmit enged meg, ami a rendkívüli vagyoni különbségeket lehetővé teszi, ugyan mi akadályozná ezt meg? Hiszen *maga a Hatalom formálja és uralja a jogalkotó szerveket!* Ez esetben a jog eszközeivel, *kényszerítéssel* elérhető és hosszú időn át fenntartható lesz a szélsőséges jövedelem-eloszlás.

Ekkor a háborús hadszínterek mészárszékeire lehetett terelni embertömegeket. (Mert, ha nem mennének, az ellenkezőt esetleg nyomban agyonlövik – *jogszerűen*. - A besorozott katona abban reménykedik, *hátha esetleg*, mégis túléli a háborút.)

A liberalizmust modernizmusnak nevező, és azt elítélő pápák a 19. században időközben a Vatikán foglyai lettek a következő 70 évre. Mert az olasz nacionalisták elfoglalták Rómát! Az egyházi hatalom arra alapozódott, hogy az Egyház legitimálja a hatalmat, *az állam pedig megvédi az Egyház tekintélyét, helyzetét...* Ennek azonban vége szakadt. A francia katonák

elvonultak a Vatikán alól, a porosz-francia háború kitörésekor.

A pápák ezt követően eszmei harcukban nem irányították *kellően* a figyelmet a kialakult helyzet gazdasági problémáira. A IX. Pius által bírált modernizmus a liberalizmus ateista áramlata ellen nyitott frontot. Eredménytelenül. Annak ellenére, hogy *valójában igaza volt a pápának*: a liberalizmus által kialakult materializmus, az Ész istenítésével, *megszüntette a hatalom erkölcsi számonkérésének lehetőségét*. Jogos az, ami törvényes. A törvényt meg a Hatalom hozza... A földön túli tekintély elvetésével utat nyitott a pénz hatalom, a tőke túlkapásainak. Kiiktatta a mindennapokból a transzcendenciát, a spiritualitást... Hatalmas tömegeket vesztett így el az Egyház; embekeket, akik életlehetőségeik romlása miatt a szocialista-kommunista, materialista eszmék felé fordultak. Úgy érezték ugyanis, hogy az Egyház szentesíti a tulajdonosok magatartását.

XIII Leo pápa volt az, aki felismerte ezt a helyzetet. A Fribourgi Unió eredményeként, 1891-ben megjelent a Rerum Novarum enciklika. Hosszú előkészítő munka előzte ezt meg! Ebben a pápa kinyilvánította, hogy a tulajdonosoknak kétségtelenül vannak jogaik, de emellett *kötelességeik is vannak*, így az, hogy dolgozóknak *emberi életet lehetővé tevő béreket* fizessenek. (Más keresztény felekezetek részéről is hasonló, komoly erkölcsi alapú értékelések születtek.)

Leo pápa utódai végül kiegyeztek az Olasz Állammal. Ezzel a katolikus Egyház ekkorra megszűnt világi hatalom lenni -, de nemzetközi szervezete, és spirituális befolyása megmaradt. 1891-t követően a Katolikus Egyház társadalmi tanítása *igen nagy súlyt helyezett a gazdasági kérdések etikai elemzésére*.

A materialista világnézet azonban erre az időszakra már nagyon széles körben teret nyert a fejlett világban. A liberalizmus fellegvárában, az USA-ban viszont éleződtek a gazdasági problémák, érlelődött az 1929-33-as Nagy Válság. Valóban kritikussá vált a kapitalista rendszer fennmaradása. A szocialista eszmék

egy része Európában a nemzeti szocializmus irányába alakult, az ismert szörnyű következményekkel. Párhuzamosan meg létrejött a szocialista tervgazdaság, a Szovjetunió, amelynek valóságos embertelen viszonyairól viszont Nyugaton keveset tudtak.

Az USA-ban a Nagy Válságot követően kialakult egy olyan rendszer, amely szociálisan érzékenyebb volt, mint a korábbi amerikai politika. (Roosevelt munkügyi miniszterét az episzkopális keresztény egyház szentté avatta! Nem volt tehát idegen a roosevelti rendszer bizonyos spiritualitástól!)

A nácizmus bukását követően pedig Európában is létrejöttek a szociális piacgazdaságok különböző típusai. Így a világháború után bizonyos harmónia teremtődött a szekuláris világ és a spirituális szempontú gazdasági megközelítések között.

A második világháború utáni 25 évben a nemzetközi porondon a transzcendenciát elutasító *ateista hatalmak elleni harc vált a fő kérdéssé*. Ami lényegében, politikai formában a szovjet típusú rendszerrel való küzdelmet jelentette.

A hetvenes évek végén azonban az angolszász országokban, Amerikában és Angliában, egy fontos változás következett be. Kibontakoztak olyan politikai tendenciák, amelyek visszarendezték az un. „fordi kapitalizmust”, a XIX. században tapasztalható jövedelemkülönbségekhez hasonló állapotba. Reagan, Thacher kormányzása ehhez vezetett. (Az USA-ban azóta sem nőttek *reálértékben* a munkabérek! A társadalom leggazdagabb 1%-nál viszont napjainkra a jövedelmek ésszel alig felfogható magasságokba emelkedtek.)

1990-ben összeomlott a kétpólusú világszisztem. Ennek eredményeként az utilitarista, materialista világszemlélet *térnyerése fokozódott*. Létrejött a *gazdasági globalizáció*. A szocialista világszisztem összeomlása után a szocializmus fenyegetése gyengült, így a tőke nem éreztett készletét a bérek emelésére. A 19. századi kapitalizmus is a tömegek bérszintjének alacsony

nyan tartására koncentrált, de 1990 után bonyolultabb mechanizmust működtettek. 'The winner takes all'... A tőke mindent visz, amit a technikai haladás többletjövedelemként hoz... A bérek leszorítása továbbra is cél; de ugyanakkor a *fogyasztás fenntartása* is azzá vált, hiszen a profit termeléséhez és az adóbevételekhez mégiscsak szükség van *értékesítésre*... Ez egyrészt stabilizálta az életszínvonalat, másrészt általános eladósodáshoz, egyfajta *adósrabszolgaság* kialakulásához vezetett. Állam és magánszemély egyaránt adósa a pénzügyi szektornak. Az elmúlt 30-40 évben a pénzügyi szféra felé átcsoportosuló jövedelmek egyre nőttek; ezt *finanszírozásnak* nevezi a szakirodalom.

A *pozitív jog* alapján megváltozott a *tőke kódja*. Utóbbi azt jelenti, hogy az érvényes jog szerint *tőke az, aminek a birtoklása jövedelemre jogosít*. A feudalizmusban a föld volt a tőke; majd a kapitalizmus első szakaszában a dologiasult technika, a termelőeszközök váltak tőkévé. Napjainkra a monopóliumok, s a szellemi jogok válnak a jövedelemszerzés fő forrásává. A legnagyobb monopolista manapság éppen a pénzteremtés intézménye: *a bankrendszer*.

Korunkra a gazdálkodás alapvető jelenségévé vált a közgazdaságtan imperializmusa. Az emberi lét minden szféráját átfonja a gazdasági mérlegelés, a viszonyok eldologiasítása. A spiritualitás ugyan felbukkan a fejlett országokban, különböző formákban, keleti vallások megjelenésében, mágikus rituálékban, de a társadalom működésére rendszeres hatása nincs. A fejlett országokban a vallásosság nagymértékben visszaesett.

Világméreteken viszont az emberek nagyobbik része még mindig valamilyen valláshoz kapcsolódik.

¹ [Anton Moser](#) | [Josef Riegler](#): Ökoszociális piacgazdaság. [Agroinform Kiadó És Nyomda Kft.](#) | 2002

A fenti szerzők gondolatait egy konferencián előadta prof. dr. Ángyán József, a Szent István Egyetem Környezet- és Tájgazdálkodási Intézetének igazgatója, az Európai Ökoszociális Fórum elnökségének tagja. Írásos megjelenése: az *Ökotáj* folyóiratban

dipl.-ing. dr. h.c. Josef Riegler: Ökoszociális piacgazdaság – európai válasz a világ kihívásaira

[Országos Széchényi Könyvtár](#)

<https://epa.oszk.hu> › pdf › [euwp_EPA00026_2003...](#)

A fogalom elemzését láthatjuk az alábbi kiadványban is: Az államháztartás ökoszociális reformja – Lukács András, Pavics Lázár, Kiss Károly : <https://www.levego.hu/kiadvanyok/az-allamhaztartas-okoszocialis-reformja-lukacs-andras-pavics-lazar-kiss-karoly/>

² <http://www.okotaj.hu/szamok/04/korny5.html>

Bizonyítják az elemzések, hogy minden világvallás elutasítja a profit-centrikus magatartást, s a szolgálatot, szolidaritást tekinti a z emberi kapcsolatok lényegének. Ennek ellenére világméreteken erősen terjedőben van a liberális, anyagi világszemlélet. Az erkölcs fejlődése messze elmarad a technika fejlődésétől.

Mindez óriási kockázatot jelent az emberiség jövőjére. Spiritualitás nélkül lehet létezni, de minek... Az elanyagiasodott társadalom halálra ítéli önmagát. Azal például, hogy nem vállalja - és nem is teszi lehetővé- utódok felnevelését, s nekik a spirituális értékek átadását. Ezzel egyre közelebb hozza civilizációnk, kultúránk pusztulását.

Ökoszociális piacgazdaság¹

Az elmúlt negyedszázadban azt tapasztalhatjuk, hogy átalakult a szociális piacgazdaság gyakorlata és elmélete. Előtérbe került a természet iránti figyelem és a következő generációkra való odafigyelés. Új fogalom született: *az ökoszociális piacgazdaság*.

Az ökoszociális piacgazdaság a szociális piacgazdaságnak a 21. század követelményei szerint történő továbbfejlesztését jelenti.

Zsolnai László meghatározása² szerint, egy gazdaságot akkor nevezhetünk ökoszociálisnak, ha teljesülnek rá az alábbi feltételek:

1. A természeti ökoszisztémák (természetes tájak) strukturálisan és funkcionálisan sértetlenek maradnak.

2. Az *alapvető emberi szükségletek* (basic needs) mindenki számára *kielégítettek*.

3. Az összes emberi jog érvényesül.

4. Az erőforrások elosztása a társadalom különböző csoportjai, valamint a jelen és a jövő generációk között igazságos

A következőkben az ökoszociális piacgazdaság fontos kérdéseit egy fontos képviselőjének, Josef Riegernek a szavai szerint idézzük, a lábjegyzetben idézett műben megfogalmazott gondolatainak az alapján. (Bár jó néhány évvel korábban fogalmazódtak e gondolatok meg, de ma is helytállóak.)

Az elkövetkezendő időszak alakításában az emberiség jövője tekintetében két hatalmas kihívás áll előttünk:

- a fenntarthatóság civilizációjára alapuló jövőirányultság, valamint
- az igazságosság és az emberi méltóság tiszteletben tartása alapján álló társadalmi béke megteremtése.

Európa fejlődésének alapját, hátterét és társadalompolitikai kereteit a fenntarthatóság, mint egy újfajta erkölcsi felelősségtudat, erre építve az ökoszociális piacgazdaság, mint társadalmi egyensúlyi modell kell, hogy adja.

A „fenntartható fejlődésről”, de magáról a „fenntarthatóságról” is, sokan írtak az elmúlt évtizedekben. 1962ben Rachel Carson „Néma tavasz” című könyvétől kezdve, a Római Klub első, „A növekedés határai” címmel, 1972-ben publikált jelentésén át, az emberi környezetről, az 1972-ben rendezett stockholmi ENSZ-konferenciáig, számos publikáció jelent meg a témáról. Végül az úgynevezett „BRUNDTLAND-bizottság” munkája fogalmazta meg a fenntartható fejlődés fogalmát, a „Közös jövőnk” c. nyilatkozatában. A BRUNDTLAND- tanulmány a „fenntartható fejlődést” a következő módon definiálja: „*Olyan fejlődés, mely kielégíti a jelen igényeit, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk esélyét arra, hogy ugyanezekkel az igényekkel a jövőben ők is éljen tudjanak.*”

Az EU 2001-es göteborgi csúcstalálkozóján elfogadott

„Fenntartható Fejlődési Stratégiája szerint egy folyamatos változásról van tulajdonképpen szó, amelynek során

- a beruházások célja,
- a technológiai fejlődés iránya és
- az intézményi változások egyaránt összhangban kellene, hogy legyenek, mind a jelen, mind a jövő igényeivel.

Rieger szerint a döntés szabadságát tehát a jövő generációk számára legalább olyan szinten kell biztosítani, amilyen szinten ez a ma élő generációknak rendelkezésre áll. Talán inkább *értékfenntartó gazdálkodásról* kellene beszélni. (Természetesen, mindehhez pontosabban meg kellene határozni a jövő nemzedékek jogait.)

A szociális piacgazdaság azért volt annyira nagyhatású sikertörténet a maga idejében, mert a tőke és a munka közötti harcot - minőségi ugrással - ennek a két erőnek a szintézisével helyettesítette. Ma újabb minőségi ugrás, *paradigmaváltás előtt áll a világ*. A 21. század új „stratégiai háromszögét” a gazdaság, a társadalom és az ökológia adja. A társadalom előregedése a fejlett országokban, s az ennek következtében felerősödött migráció, nem beszélve a globalizálódott világ egyéb jelenségeiről, kényszerűen módosítják az eredetileg nemzeti keretekre szabott koncepció elemeit. *Utóbbi miatt szinte egy globális Marshall-tervre is szükség lenne* – (aminek sajnálatos módon - ma még a körvonalai sincsenek meg.)

Az áraknak tartalmazniuk kell a környezeti költségeket! Fontos lépések a következők lennének:

1. A környezetrombolás externális költségeit internalizálni kellene. A politikai döntéshozóknak sajnos, sokszor nincs meg a bátorságuk és erejük ahhoz, hogy a mindenkori gazdasági elittel szemben keresztülvigyék a hosszú távon szükséges és helyes intézkedéseket.
- 2) Az adórendszer ökológizálására van szükség! Ez nem az össz - adóterhek megnövekedését jelentené, hanem az adórendszer fenti célokra irányuló belső, strukturális átalakítását. (Pl a véges mennyiségű erőforrások (pl. fosszilis

energiahordozók) adójának megemelését...)

3) Világos terméknnyilatkozatok kellene! Minél intenzívebb a világkereskedelem, annál fontosabbak a pontos termék-nyilatkozatok! A fogyasztónak tudnia kell, mit vásárol!

4) Csak a fenntartható jövőt ígérő beruházásokat szabad támogatni! Ma a befolyt adókból hatalmas összegek mennek arra, hogy már meghaladott struktúrákat mesterségesen életben tartsanak.

5) Egyéb eszközök, például:

- Tiltás, de csak ott, ahol a piac erői nem hatnak!
 - Széles körű „környezeti tudatosság” kialakítása az iskolában, képzésben, továbbképzésben és informálásban való intenzív tevékenység által.
 - A „bruttó hazai termék” (GDP) helyett az „ökoszociális termék” kategóriáját kellene bevezetni.
- Szükség lenne arra, hogy a környezetvédelem- de nem annak csak egyes aspektusai - nemzetközi feladattá váljanak. Itt nemcsak és nem kizárólagosan a CO2 körüli napjainkban túlságosan is felkapott eszméjére kell gondolni. Mi van a tengerek szennyezésével? Az esőerdők kiirtásával? A vegyi anyagok – pl a fogamzásgátlók- élővizeinkbe szivárgásával? nálunk, például, az elsivatagosodás elleni csatornázással, okos vízgazdálkodással?

Egy biztos: létre kellene hozni az ökoszociális piacgazdaság, mint az igazságosabb globalizáció modelljét. A Világkereskedelmi Szervezetet (WTO) a tisztességes verseny intézményévé kell átépíteni! Mindenekelőtt létre kellene hozni *a nemzetközi és globális pénzpiacok új rendjét*. A globális finanszírozási keretek megteremtése pedig egy „globális Marshall-terv” létrehozását kellene, hogy eredményezze. (Amire utaltunk már. Csak így lehet kezelni egyébként a népességrobbanás problémáját is.)

Meg kellene szüntetni a tisztességtelen exporttámo-

gatási gyakorlatot mindenütt, és a WTO-nak a többi fontos globális intézménnyel (UNEP) és szervezettel (ILO) szembeni hegemoniáját is! A mai világrendszerben láthatólag csak a fundamentalista szabadpiac intézményei vannak diktáló szerepben.... A valóban működőképes „globális kormányzási rendszer” megteremtése érdekében meg kellene reformálni a ma működő nemzetközi szervezeteket, ami rendkívül nagy feladat lenne- ha egyáltalán lehetséges lesz.

E tervekhez olyan új finanszírozási forrásokra lenne szükség, amelyek részben az idézett globális Marshall-tervbe folyhatnának be. Világszerte gondoskodni kellene a tisztességes adózásról. Ilyenek lehetnének például az alábbiak:

- tőke-transzferek megadóztatására;
- a tőke teljes körű bevonása az adózási kötelezettségbe (az úgynevezett adóparadicsomok és „eltűnési pontok” megszüntetése);
- globális adó bevezetése a repülőgépek és hajók üzemanyagára stb.

Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a Rieger nyomán felvázoltakból kevés, és az is bizonyos mértékig eltorzítva valósult meg. A klímavédelem, mint fontos ökológiai feladat, az EU-ban is prioritást kapott, sajnos, úgy, hogy e téren is inkább csak az új termelési ágak profit-érdekei kerülnek képviselőre. A polgárok életének terhelését jelenti, kevésbé a tőke áldozatvállalását... Nem beszélve arról, hogy tudományos megalapozottságát is sokan vitatják.

Egy komplex változtatás elgondolása napjainkban tehát csak kívánság szintjén létezik. Hatalmas tőkés érdekcsoportok vannak, amelyeknek a mai globális rendszerekhez fűződik a léte, s a változásokat is ezzel összhangban tervezik.... Az nem látszik, hogy a profit birtokosai vállalnának jelentős áldozatokat a jövő érdekében.

Így, egyelőre úgy tűnik, a német példa *jelenleg környezetromboló továbbfejlődését* nem tudjuk mintának venni. Magunknak kell tehát *a fenntartható „magyar*

modellt” kialakítanunk. Pedig az eddig felhalmozott sok tapasztalat példaként szolgálhatna a globális kihívások kezeléséhez is. Az európai integrációnak- és az eredeti német szociális piacgazdaságnak is -, az alapja éppen a tőke és munka harmóniájának megteremtése volt. (Még ma is lényegesen kisebbek a jövedelem-differenciák Európában, mint a világ számos más részén...) Az „ökoszociális piacgazdaság” egy ilyen alapon épülő európai modellje lehetne a fenntartható globális fejlődés következetes nemzetközi eszköze... Ehhez azonban magának az EU-nak bölcs, a jelenlegihez képest más értékrendet követő brüsszeli vezetésre lenne szüksége.

Ma már a társadalmi békéhez számos ponton tovább kell fejleszteni az Erhard -i rendszert.

Beran Ferenc

Slachta Margit társadalmi üzenete, beszédei és írásai tükrében

Kulcsszavak: szociális enciklika, alapvető emberi jogok, emberi méltóság, munkaszolgálatosok, felekezeti iskolák

Bevezetés

Slachta Margit, Szent Pál apostol tanítását követve, „*sürgető*” feladatának (vö. 2Kor 5,14), kötelességének érezte, hogy hirdesse az Evangéliumot (vö. 1Kor 9,16). Világháborúk utáni és közötti korokban, mint a Szociális Misszió Társulat tagja, és a Szociális Testvér Társaságának alapítója elsősorban társadalmi, szociális nehézségekkel foglalkozott. Parlamenti képviselőként és rendfőnöknőként minden lehetőséget megragadott, hogy az Egyház szociális tanítását közvetítse társadalom felé, és képviselje a **keresztény értékeket**. Tanulmányunkban azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy a szerzetesnő hozzászólásaiból és fontosabb írásaiból azokat az gondolatokat, üzeneteket idézzük, amelyek a szociális tanítást követve, annak szellemében, az *égető kérdésekre* adják meg a válaszokat.

Ha a gondolatait értékelni akarjuk, figyelme kell vennünk, hogy abban az időben, amikor ő Magyarországon tartózkodott, Egyház még csak *két szociális enciklikát adott ki*, és ezekben nem tért ki minden fontos társadalmi kérdésre. Az első enciklika, amelyet XIII. Leó pápa 1981. május 15-én adott ki, „*Rerum novarum*” (Új dolgokról) címmel, alapvetően a **munkáskérdéssel** foglalkozott.¹ A nagyipar kialakulásának következtében a kialakuló nagyvárosokban

munkástömegek jöttek létre, akik kiszolgáltatottá váltak a munkaadóikkal szemben, és arra törekedtek, hogy jogaikat megfogalmazzák, és jogaikért közösen harcoljanak. Slachta Margit is foglalkozott a kiszolgáltatott helyzetű emberek jogaival, de elsősorban a **nők jogainak** az egyik élharcosává vált. Beszédjeiben és gyakran hivatkozott a nők társadalmi küldetésére a kiszolgáltatott, megalázott helyzetére és alapvető követelményként, az emberi természetre hivatkozva követelte a választójogok a nők számára.

A második enciklika, amelyet XI. Piusz pápa adott 1931. május 15-én, a „*Quadragesimo anno*” (Negyvenedik év) nevet viseli. Ez a körlevél már elsősorban nem a munkások vagy a szegények helyzetével foglalkozott, hanem az **állam és a társadalom kapcsolatával**. Ez azért volt időszerű, mert a körlevél megírásának idején az állam szerepe előtérben került. Az államnak fontos feladata volt a gazdasági szabadversenyben a „*közjót*”² képviselni a piacon harcoló tőkéssekkel szemben, akiket elősorban a legnagyobb haszon (profit) elérése hajtotta, és nem voltak tekintettel szegényebb emberek. Ugyanakkor a körlevél jelezte, hogy az állam a „*kisegítés*” (szubszidiaritás)³ gyakorlása közben nem avatkozhat a társadalom közösségeinek, csoportjainak az életébe. Az I. világháború után ennek fennállt a veszélye, hiszen Európa na-

1 XIII. LEÓ PÁPA, *Rerum novarum* kezdetű enciklikája, 1. in: *Az Egyház társadalmi tanítása, Dokumentumok*, (szerk: Tomka Miklós és Goják János)

Szent István Társulat, 29. old.

2 XI. PIUSZ PÁPA, *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikája 74, in: *Az Egyház társadalmi tanítása, Dokumentumok*, (szerk: Tomka Miklós és Goják János) Szent István Társulat, 80. old.

3 *Uo.* 79. 81. old.

gyobb országaiban diktatúrák voltak. Olaszországban a fasizmus, Németországban a nemzeti szocializmus és Szovjetunióban a kommunizmus.

Slachta Margit felszólalásaiból kitűnik, hogy nem volt célja az Egyház tanítását tudományosan szinten vagy rendszerbe foglalva bemutatni, hanem elsősorban az időszerű nehézségekkel nézett szembe és úgy hivatkozott az Egyház szociális elveire. A következőkben **három fontos társadalometika értékre** hívjuk fel a figyelmet, amelyek a szerzetesnő felszólalásaiban és írásaiban fontos szerepet játszanak, és amelyek összefüggésben állnak egymással. Az első az „*emberi méltóság*” értéke, a másik, ami ebből vezethető le a „*női egyenjogúság*” védelme, a harmadik pedig a „*közjó*” elve, amely az előző kettőt magában foglalja.

1. Az emberi méltóság alapértéke

Az utóbbi időben az társadalombölcselet és az Egyház gyakran hivatkozik az emberi méltóságra és az abból származó **alapvető emberi jogokra**. Ez az alapvető társadalom etikai érték mindig kapott ekkora hangsúlyt. Az emberi méltóságra először a francia forradalom hivatkozott, amely szerint az emberi értelmével segítségével megalapozhatja az értékeket védő az alapvető emberi jogokat. Később a II. világháború után 1948. december 8-án az ENSZ deklarálta az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, aminek első cikkelye szerint: „*Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van.*”⁴

Az Egyház kezdetben azért nem hivatkozott az alapvető emberi jogokra, mert az a kinyilatkoztatás alapján természetesnek vette, mert a **kinyilatkoztatás erkölcsi értékrendjét** tekintette az erkölcsiség alapjának, azt azonban vallotta, hogy a kinyilatkoztatott **törvények** és az **emberi ész** által felismert értékeket védő törvények nem állhatnak egymással szemben, hiszen

mind a kettő természetfeletti alpra vezethető vissza. Így például, nem törekedett arra, hogy az emberi élet értékét, a házasság társadalmi fontosságát, az adott szó igaz voltának a fontosságát, az emberi méltóságból levezesse, mert ezeket az értékeket Tíz parancs törvényei védték. XXIII. János pápa volt az, aki az emberi méltóságot azzal indokolta, hogy kapcsolatba hozta az ember Isten képére teremtett mivoltával.⁵ A szentté avatott pápa erről 1963-ban kiadott „*Pacem in terris*” (Békét a Földön) írt, ami Slachta Margit parlamenti felszólalásai után íródott. Ezzel magyarázható, hogy ő a fogalmat csak ritkán használja.

Továbbá meg kell jegyeznünk, hogy az Egyház csak a 2004-ben kiadott „*Kompendiumban*” foglalta egységes rendszerbe a társadalometikáról szóló tanítását. Ebben a rendszerben kiemelt jelentőséget tulajdonít az ember **Isten képmására teremtett emberi méltóságnak**. Ebből vezeti le a legfontosabb társadalometikai értékeket (szabadság, igazságosság és szeretet)⁶ és elveket (szubszidiaritás, szolidaritás, közjó).⁷ Ahogy fent jeleztük, Slachta Margit parlamenti felszólalásai idején a kérdést részleteiben tárgyaló körlevelek és azok tartalmát rendszerbe foglaló kompendium még nem léteztek, de akik a témával mélyebben foglalkoztak felismerték ezeknek a fontosságát, és hivatkoztak ezekre az értékekre és elvekre. Közéjük tartozott Margit testvér is.

A szerzetesnővér írási és felszólalási közül, néhány fontosabb üzenet, amelyek az emberi méltóság értékét védik

1.1 Alapvető emberi jogok alapja az emberi természet

Slachta Margit általában nem hivatkozik az alapvető emberi jogokra, hivatkozik azonban az alapvető emberi jogokat megalapozó, „**természetes erkölcsi törvényre**”. Az természetes erkölcsi törvényre épülő alapvető emberi jogokról szóló felfogását hűen tükrö-

⁴ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata in: *Az emberi jogok dokumentumokban*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976. 371. old.

⁵ XXIII. JÁNOS PÁPA, „*Pacem in terris*” kezdetű enciklikája, 10.

⁶ Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma (ETTK) 108kk

⁷ ETTK 160kk

zi az a parlamenti hozzászólás, amit a harmadik parlamenti ciklusa elején mondott, amikor úgy látta, hogy a hatalom birtokosai a saját érdekeik szerint hozzák a döntéseket és nincsenek tekintettel az Isten képmására teremtett ember lényegi természetével. Pártja a Keresztény Női Tábor nevében ezeket mondta:

A Keresztény Női Tábor „nem téveszti szem elől, hogy ennek a világnak van teremtője, törvényhozója, aki az **ős jogforrás**; a nép vagy a nemzetgyűlés már csak a második fázis, az már csak közvetítő. Ő az **ősi jogforrás**, aki nemcsak hogy megadta a világnak és az erkölcsi világnak is a törvényeket, hanem azt folytonosan kézben tartja, és mindenért, ami ezekkel a törvényszerűségekkel szemben történik, és mindenért, ami egyáltalában történik, mi felelősséggel tartozunk, mert ő bírja is ennek a világnak, tehát azoknak is, akiknek a hatalom a kezükben van. Eszerint korlátlan, felelősség nélküli hatalom nem létezik” Majd így folytatta: „A tízparancsolat nem más mint, mint a természetes erkölcs megnyilatkozása, a társadalmi és az állami életben való boldogulás alapja”⁸

1.2 A zsidó származású emberek jogainak védelme az természettörvény szellemében

Köztudott, hogy Az Imrédy kormány 1938. december 23-án benyújtott második zsidótörvény tervezete arra indította az egyházi vezetőket és Slachta Margitot is, hogy a keresztény értékrendet szem előtt tartva, azt értékelje. Ezzel kapcsolatban, a Katolikus Női Párt évnívító ülésén, amit vízkereszt napjára időzítettek, amit a Szociális Testvérek Thököly úti székházában tartottak, Slachta Margit a következőket mondta:

„A katolicizmus mindenkire nézve **igazságos törvényeket**, az erősekre nézve fékezést, korlátozást, a gyengékre nézve pedig védelmet kíván. A zsidókérdést lehet rendezni igazságos eszközökkel, és ezt

meg is kell tenni. Minden igazságtalanság bumeráng, amely visszavág arra, aki használja.”⁹

Meg kell jegyezni, hogy beszédének nagy visszhangja volt. A Hétfő reggel nevű újság másnap foglalkozott a hozzászólással. Várnai Zseni pedig két nappal később így méltatta a hozzászólását:

„Ön (Slachta Margit) jól tudja és mi is tudjuk, hogy Ön nem tévedett, és nincs mód az evangéliumból bebizonyítani, hogy nincsen igaza, mert annak minden betűje szeretetre, megértésre és a gyengék gyámolításra inti az igazi keresztényeket.”¹⁰

Életmentő munkáikért Slachta Margit megkapta Izrael államtól az „Igaz ember” kitüntetést és fát ültettek emlékére a Yad Washem-ben.¹¹

1.3 A munkaszolgálatot végzők jogainak védelme

Mint a Szociális Testvérek közösségének alapítója és vezetője, Slachta Margit az 1943-ban megjelent „Lélek szava” számában a munkaszolgálatot végzők jogainak védelmére biztatta női olvasóit. Az Evangélium üzenetének szellemében, „tudjanak imádkozni” értük. Ismerjék el, hogy a munkaszolgálatos szolgálata **hazaszolgálat és nem büntetés**, hogy testi épségük és becsületük „**jogvédelem**” alatt van, mint a fegyvereseké. A nő merje kérni az Úrtól, hogy a munkaszolgálatosnak olyan fölöttese legyen, amelyen „**fölöttest ő fiának**” kíván a fronton, vagy az ellenség fogságában.¹²

Az írásból kiderül, hogy a szerzetes testvér Jézus tanítást követi, aki azt tanította a követőinek, hogy az éhezőben, a szomjazóban, a vándorban, a mezítenben, a betegben és a börtönben lévőbenőt lássák, amit ezeknek adnak, azt neki adják (vö. Mt 25,40)

1.4. Összefogás a magyar hadifoglyok kiváltásának, hazahozatalának ügyében

⁸ Hozzászólás az 1947: XX. TC-vel az államháztartás vitelére adott felhatalmazás meghosszabbításáról szóló törvényjavaslat folytatásos tárgyalásán, Országgyűlési napló 1947. szeptember 16. – 1947. november 21. 12. ülés 1947. október 28. in: *Slachta Margit beszédei a magyar parlamentben*, 358k. old.

⁹ *A Katolikus Női Párt indítványai a zsidótörvény módosításra – Az Est tudósítójától.* 1939. január 8. in: *Slachta Margit a sajtó nyilvánosságában*, Barankovics István Alapítvány, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 2021. 375. old.

¹⁰ VÁRNAI ZSENI, *Az asszonyok parlamentje „Krisztusi hitem alapján tiltakozom az igazságtalanság ellen.”* in *Slachta Margit a sajtó nyilvánosságában*, Barankovics István Alapítvány, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 2021. 377. old.

¹¹ MONA ILONA, *Slachta Margit*, Corvinus Kiadó, 1997. 274. old.

¹² *A lélek szava*, 1943./1 1943. január 1.

A parlamentben, képviselőasszonyként 60.000 Szovjet-Oroszországban lévő magyar férfiért emelt szót, akik elszakítva családjuktól emberhez méltatlan körülmények között élnek, és akiket a családjuk hazavár. Látszólag a férfiak méltóságát képviseli, de a nők fontosságát is kiemeli, bízva abban, hogy **női segítségével** ez a törekvés könnyen megvalósulhat. Kérésével mindenki felé fordul, és kérés megvalósulásához a magyar nők támogatását kéri:

„Minden családfenntartóért, akit visszaszereznek nekünk, legyenek áldottak az ő hitveseik szemében, minden gyermekért, akit közbenjárásuk folytán az életnek mentenek, legyenek ezerszer áldottak és boldogok gyermekeiket boldogságában”¹³

A szerzetesnő bízott abban, hogy a feleségek és édesanyák kérésre hatással lehet azokra, hogy családtagjaikat fogva tartják. Ebben egyszerre mutatkozott meg a nő méltósága és a családban és a társadalomban betöltött fontos szerepe, küldetése.

2. A női méltóság védelme

Slachta Margit beszédjeiből és írásaiból kitűnik, hogy fontosnak tartotta, hogy a minden olyan esetben felelőse a szavát, amikor az emberi méltóságból fakadó emberi jogok sérülnek. Különös módon feladatának tekintette azonban a női méltóság védelmét. Beszédjeiben és írásaiban a legtöbb esetben nem hivatkozik kifejezetten a női méltóságra, mint erkölcsi értékre, de azáltal, hogy az eseményeket a **nők szemével nézi**, jelzi, amikor méltóságuk sérül és mi szükséges ahhoz, hogy sajátos női küldetésüket teljesíteni tudják.

2.1. Általános női „választójogról”, annak jelentőségéről és megvalósulásáról

Nemzetünk történelméből tudjuk, hogy a nők vá-

lasztójogát a parlament már korábban megszavazta. Előbb a Károlyi-kormány, később a Fiedrich-kormány rendelete értelmében, minden férfi és nő, - előírt feltételek teljesítése esetén - szavazhatott. Slachta Margit, mint az első parlamenti képviselő azt is fontosnak tartotta, hogy ennek **jelentőségét hangsúlyozza**, és gyakorlati megvalósulásáról szóljon. Ennek érdekében közös nyilatkozatra hívta össze az első női nagygyűlés résztvevőit. A Nemzeti Újság így idézte a szavait:

*„A nők választójoga nem politikai kérdés: a keresztény kultúrtársadalomnak, a keresztény világnézet uralmon maradásának és az emberi **igazságosság érvényesülésnek** kérdése ez.”¹⁴*

Az, hogy a nők választójoga nem politikai kérdés, azt jelenti, hogy nem lehet azt pártpolitikai célok eszközévé tenni.

Észre kell vennünk, hogy ő a keresztény „kultúrtársadalom” és „világnézet” uralmon maradását elválasztja a politikától. Hite szerint a keresztény értékek alapja az Isten által, a saját képmására teremtett ember lényegében, természetében található, amely a férfiben és a nőben egyaránt jelen vannak.

2.2 A nők társadalmi „értékéről”: A nő nemzeti életterő forrása, amely közvagyonnak számít

Margit testérnek az egyik fontos felismerése volt, hogy a nők egyenjogágért végzett harcát és eredményét az egyes pártok a saját érdekükben is felhasználhatják. Így például a baloldali képviselői nők érdekeit védő első „feminista” törekvést, az „osztályharc” egyik megnyilvánulásnak tekinthetik. Ezekkel szemben a keresztény nők társadalmi értékét így fogalmazza meg:

*„Mi keresztény nők, nem úgy kezeljük ezt kérdést, mint a radikálisok, osztályharc alapján, tisztán a nők szempontjából, hanem az általános érdekek szempontjából. Mi úgy tekintjük a nő erejét, mint a **nemzeti éle-***

¹³ *Felszólalás a hadifoglyok ügyében* 1920. július 15. in: *Slachta Margit beszédei a magyar parlamentben*, Barankovics István Alapítvány, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 2021. 77. old.

¹⁴ *Nyílt levél minden keresztény magyar nőhöz*, *Nemzeti Újság*. 1920. október 14. in: *Slachta Margit a sajtó nyilvánosságában*, Barankovics István Alapítvány, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 2021. 73. old.

terő forrását¹⁵ Egy másik helyen a „közvagyonnak” tekinti a nő erejét.¹⁶ Ezt követően megjegyzi „*ha a nő gazdasági ereje ki van uzsorázva, és ő gyermekét félerővel fél életerővel küldi bele az életbe, azt pótolni, ellensúlyozni, jóvátenni nem lehet*”¹⁷

2.3. A nők sajátos szellemi és lelki adottságai

A képviselőnő véleménynyilvánításából kitűnik, hogy nem csak általánosságban hivatkozik a nők sajátos lelki és szellemi adottságaira, amellyel a társadalmat gazdagítják, hanem bemutat néhány fontos sajátosságot. Ezek a következők:

- Általános tapasztalatként állítja, hogy a férfiak általában szellemileg tehetségesebbek, de a pénzforrásokkal sokkal rosszabbul tudnak takarékoskodni. „**A takarékoság elsősorban női tulajdonság.**”¹⁸ Emiatt az államháztartásban nemcsak gazdákat, hanem gazdaasszonyokat is alkalmazni kell. Arra gondolhatott, hogy a gyermekeit nevelő háziasszonynak minden fillért be kellett osztania, hogy a családját fenn tudja tartani.
- Ezzel indokolhatja azt is „*a nőben több lelkiség és fejlettebb morális érzék van*”¹⁹, ami képessé teszi őt arra, hogy az állami tevékenységben is nagyobb részt vállaljon.

Mint képviselő ezekkel a megjegyzésekkel nem akarta a nőket a férfiaknál értékesebbnek tartani, de azt jelezte, hogy a nők nem csak a háztartás vezetésében, hanem az állami tevékenységek ellátásánál is fontosabb szerepet is betölthetnek.

15 Nemzetgyűlési napló, 1920 in: *Slachta Margit beszédei a magyar parlamentben*, 26k. old.

16 Uo. 27. old.

17 Uo. 27. old.

18 Felszólalás az 1921/22 költségvetési év augusztus hó 1-től december hó végéig viselendő közterhekről és a fedezendő állami kiadásokról szóló 1921. évi XXXIV t.c. hatályának 1922. évi június végéig való kiterjesztéséről szóló törvényjavaslat kapcsán. in: *Slachta Margit beszédei a magyar parlamentben*, 101. old.

19 Uo. 109. old.

20 „Első megközelítésben és általános értelemben a közjón „azon társadalmi feltételek összeségét” értjük, amelyek „mind a csoportoknak, mind az egyes tagoknak lehetővé teszi, hogy teljesebben és tökéletesebben ériék el a tökéletességüket” in Gaudium et spes, 26., ETTK 164

21 ETTK 165.

22 Felszólalás az 2021/22. évi augusztus hó 1-től december hó végéig viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló törvényjavaslat kapcsán. in: *Slachta Margit beszédei a magyar parlamentben*, 81k. old.

3. A közjóért való fáradozás fontossága

Végül a harmadik társadalometikai elv, amelyet Slachta Margit a tevékenységében felismerhetünk az a „közjóért való fáradozás” fontossága. Köztudott, hogy a közjó fogalmának az eredete a görög bölcseletre vezethető vissza. Elsősorban Aquinói Szent Tamásnak köszönhető, hogy etikai rendszere egyik alapvető fogalmává tette. A II. Vatikáni zsinat szerint: közjó minden ember javát jelenti,²⁰ amely magában foglalja nemcsak a test fenntartásához szükséges anyagi javakat, hanem a lelki és szellemi értékeket is. „*A közjó minden ember és az egész ember javát jelöli meg elsőséget élvező céljaként*”²¹ Az egész ember javához hozzátartoznak a lelki és szellemi értékek.

3.1. Felszólalás annak érdekében, hogy az állam több pénzt fordítson „népjóléti” és „szegényügyi” célokra

Mint parlamenti képviselő fontosnak tartotta, hogy a szegénység mérséklése érdekében az érdeküket képviselje. Az állam a nyomor mérséklése érdekében „jóvátételi bizottságot” hozott létre, amelynek az volt a célja, hogy **szegények igényeit** felmérje. Felszólalásában így fordult a Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter felé:

A jóvátételi bizottság előtt „*Felvezethetném hozzájuk és elvonultathatnám előttük Budapestnek összes nyomorultjait, rongyosait, hadirokkantjait, aszkáros gyermekeit. A második nap körül vezetném őket*”.²²

Margit testvér felszólalásában az Szentírás és az Ős-egyház lelkisége tükröződik. Jézus názareti beszédében, Izajás prófétára hivatkozva az Evangélium címzettjeiként a szegényeket jelölte meg (vö. Lk 4,18). Szent Lőrinc diakónus pedig Róma szegényeire úgy

tekintett, mint az Egyház kincseire.²³

3.2. „Lakásépítési törvény” létrehozása, amely lehetővé teszi, hogy szegényebb családok lakáshoz jussanak.

Történelmi háttérként tudni kell, hogy a háború ideje alatt és azt követően sok család ideiglenes lakóhelyen vagy fedél nélkül élt. Szükség volt arra, hogy ideiglenesen elhelyezett családok kislakáshoz jussanak. A képviselő szerint arra lenne szükség, hogy a külföldről bejövő tőke számára elő kell írni, hogy csak akkor fektethet be hazánkban, ha egy bizonyos összeget a magyar államnak bocsát rendelkezésre, hogy azt „kislakások építkezésének rendeltetésre” bocsátja.²⁴ A javaslat a közjót szolgálta, hiszen a kislakások építése nem egy gazdagabb réteg javát, hanem a többségét a „közösség javát” szolgálja.

3.3. Tiltakozás a „felekezeti iskolák” állami tulajdonba vétele ellen

Ahogy korábban jeleztük, az Egyház tanítása szerint közjó nemcsak az anyagi, hanem a szellemi és lelki javakat is magában foglalja. A lelki javakhoz hozzátartozik az is, hogy egy vallásos gyermek a saját hitével kapcsolatos ismeretekben is el tudjon mélyülni. A felekezeti iskolák állami tulajdonba vétele csökkenti annak lehetőségét, hogy egy gyermek ezeket az ismereteket elsajátítsa.

A 1948. június 15-én törvénytervezet nyújtott be az egyházi iskolák államosításáról. Másnap, június 16-i országgyűlésen Slachta Margit hozzászólt. Egyrészt nagyszámú több ezer tiltakozó levélre hivatkozott, másrészt, az emberi a békeszerződésre, „a vallásszabadságot és a demokrácia biztosítását lehetővé teszi”²⁵ Azt indítványozta, hogy a kérdést a Nemzetek Szövetege vagy a Hágai Békebírótság elé terjesszék. A

képviselő a beszédét az állandó rendzavarás miatt nem tudta elmondani. Beszédét követően a parlament az iskolák államosításáról szóló törvényt elfogadta. Az új törvény mellett 230 képviselő szavazott, ellene pedig 63 képviselő.²⁶ Az új törvény ellen szavazott többek között Barankovics István a Demokrata Néppárt elnöke is. Az új törvény 6500 egyházi iskola államosítását jelentette.²⁷ Közismert, hogy az akkor már a Kommunista Párt befolyása alatt álló parlament Slachta Margitot a mentelmi bizottság elé állította és egy évre eltiltották a képviselői tevékenységétől.²⁸ A közjóért való fáradozása azonban ismertté vált, és a rendszerváltás után szélesebb körben elterjedt.

Összefoglalás

A tanulmány tartalmát összefoglalva megállapíthatjuk, hogy Slachta Margit beszédei és írásainak célja az Egyház társadalmi tanításnak ismertetése volt. Szerzetestestvérként vállalta, hogy korának legégetőbb kérdéseire választ adjon. Küldetése teljesítése közben nem hivatkozik minden esetben a szociális enciklikákra és nem fejt ki részletesen azok tartalmát. Helyzetét nehezítette, hogy az első két szociális enciklikában az Egyház még nem foglalkozott részletesen azokkal a témákkal (például: alapvető emberi jogok, a nők méltósága, az igazi fejlődés feltételei, szolidaritás) amelyek az ő korában már időszerűek voltak. Emiatt azt is mondhatjuk, **hogy saját korában profétai küldetést vállalt.** Margit testvér tehetsége, tudása és lelkiismerete szerint mindig az Evangélium tanítása szerinti hiteles válaszokat kívánta adni. Ezzel példát mutatott minden egyházi és világi számára, akik vállalják, hogy a társadalomban az Egyház szociális tanítását képviselik

23 *A szentek élete* (Szerk: Diós István) Szent István Társulat, Budapest, 1984. 425. old.

24 *Felhasználás az 2021/22. évi augusztus hó 1-től december hó végéig viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló törvényjavaslat* kapcsán. in: *Slachta Margit beszédei a magyar parlamentben* 94. old.

25 *Felhasználás a nem állami iskolák (felekezeti) fenntartásának az állam által való átvételéről szóló törvény tárgyalásán* 1948. március 15, in: *Slachta Margit beszédei a magyar parlamentben*, 409. old.

26 ROMSICS IGNÁC, *Magyarország története a XX. században*. Osiris, 2003. 326. old.

27 SALAMON KONRÁD, *Magyar történelem 1914-1990*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995, 1998.

28 SZABÓ RÓBERT, *Slachta Margit országgyűlési tevékenysége 1947-1949*. in: *Slachta Margit beszédei a magyar parlamentben*, 355. old.

Irodalom

A II. Vatikáni Zsinat Tanítása, Szent István Társulat, Budapest, 1975.

A Katolikus Egyház Katekizmusa, Szent István Társulat, Budapest, 1994.

Az Egyház Társadalmi Tanításnak Kompendumma, Szent István Társulat, Budapest, 2007.

A II. Vatikáni Zsinat Tanítása, Dokumentumok, (Szerkesztő: Tomka Miklós és Góják János) Szent István Társulat, Budapest

Slachta Margit beszédei a magyar parlamentben, Barankovics István Alapítvány, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 2021.

Slachta Margit a sajtó nyilvánosságában, Barankovics István Alapítvány, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 2021.

Slachta Margit lelki öröksége I. kötet. 1923-1939. (szerkesztette: Berkecz Franciska) Salkaházi Sára Alapítvány, 2011.

Slachta Margit lelki öröksége II. kötet. 1940-1945. (szerkesztette: Berkecz Franciska) Salkaházi Sára Alapítvány, 2012.

Slachta Margit lelki öröksége II. kötet. 1946-1949. (szerkesztette: Berkecz Franciska) Salkaházi Sára Alapítvány, 2013.

A megszentelő szeretet küldetésében, (szerkesztette: Berkecz Franciska) Salkaházi Sára Alapítvány, 2019.

MONA ILONA, *Slachta Margit*, Corvinus Kiadó, 1997.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata in: *Az emberi jogok dokumentumokban*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976.

SALAMON KONRÁD, *Magyar történelem 1914-1990.* Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995, 1998.

ROMSICS IGNÁC, *Magyarország története a XX. században.* Osiris, 2003.

Katona Krisztina

Fogyatékos-ságügyi kiadványok Intézetünk gondozásában

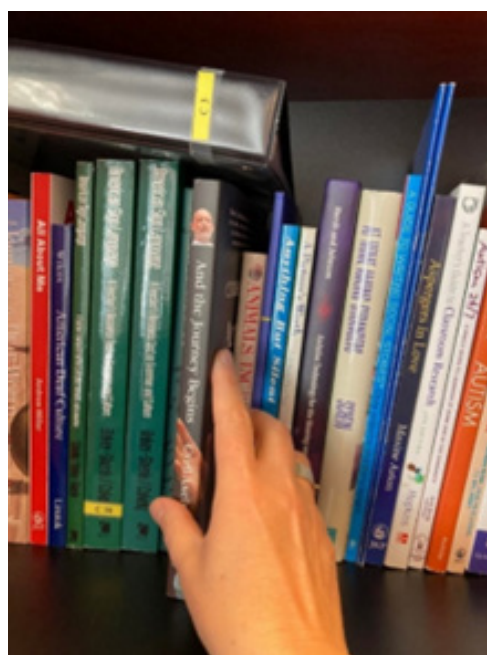
Kulcsszavak: kiadványok, módszertani segédanyagok, projektfenntartás, fogyatékos-ságügy, szakkönyvtár, szemléletformálás

Az elmúlt 2 éves időszakban több száz fogyatékos-ságügyi témájú cikk, kiadvány és film került fel az Egységes Fogyatékos-ságügyi Információs portálra (továbbiakban Efiportál¹), valamint a Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet (rövid nevén Intézet) kiadványai közé. Ezek egy része csak online, mások fizikai módon is elérhetők. A megóvason túl a kiadványok szisztematikus összegyűjtésével a szakemberek elsődleges célja **a már lezárult projektek keretében készült kiadványok hozzáférhetővé tétele** volt. A gyűjtőmunka szerves részét képezte a szakkönyvtár rendbetétele is. Felmerült továbbá, hogy a korábban elkezdett, de végül befejezetlen szakanyagokat is vég-ső formába hozzuk, majd kiadjuk. A cikk a kétéves munka eredményeinek rövid áttekintésére vállalkozik.

A fogyatékos-ságügyi munkacsoport a 2021-ben indult Intézet Fogyatékos-ságügyi Igazgatóságán „A fogyatékos személyek számára nyújtott szakmai és közszolgáltatások hozzáférhetőségének kialakítása, fejlesztése EFOP 1.9.2- VEKOP-16-2016-00001” számú, továbbiakban MONTÁZS projekt fizikai zárása után, 2022. március 1-jén kezdte meg munkáját. A kiadványokhoz kapcsolódó gyűjtést és rendszerezést a munkacsoport szakemberei az alábbi fenntartásra vonatkozó kötelező vállalások mentén végezték:

a) *A kidolgozott diagnosztikus és ellátási protokollok hozzáférhetőségének biztosítása szolgáltató intézmények és szakemberek számára.*

¹ Az Egységes Fogyatékos-ságügyi Információs Portál (Efiportál) a MONTÁZS projekt egyik terméke. Azzal a céllal készült, hogy a fogyatékos személyekkel és számukra fontos információ naprakész módon, egy helyen legyen elérhető. A portál a projekt lezárása óta érdemben nem szerkeszthető, a hírek, kiadványok és egyéb fontos információk viszont rendszeresen frissítésre kerülnek rajta.



b.) *A projekt termékeinek (protokollok, módszertanok, ajánlások, kutatási beszámolók, a kutatások során gyűjtött adatok, stb.) nyilvánossá tétele a vállalási időszak végéig a projektet megvalósító szervezet hivatalos honlapján.*

Tevékenységünk során összegyűjtöttük az FSZK és NFSZK (korábbi projektgazdák) lezárult projektjeinek online és/vagy papíralapú produktumait. Tematikusan rendszerezve az Efiportál-ra és az Intézet honlapjának kiadványok menüpontba kerültek fel. A gyűjtemény a MONTÁZS projekt kiadványai mellett elsősorban „A fizikai és info-kommunikációs akadálymentesítés

szakmai tudásának kialakítása” (TÁMOP 5.4.5-11/1), a Nyolcpont (TÁMOP 5.4.11-12/1-2012-00001), valamint a TÁRS (EFOP 1.9.1-VEKOP-15-2016-00001) projekt szakanyagaival egészültek ki. Utóbbi esetben a rendszerezésben olyan kollégák is közreműködtek, akik korábban a jelzett projektekben dolgoztak. Összesen 24 témában, nagyjából 150 kiadvány került a felületen rögzítésre egy rövid ismertetővel, letölthető formában. A kiadványok mellett 11 cikk és 50 film is színesíti a szakanyagtárat. A csoportosítás különböző tématerületek mentén történt, de a könnyebb eligazodást segítve külön almenüben szerepelnek a MONTÁZS és a könnyen érthető kommunikációval (KÉK) készült kiadványok. Az autizmus, foglalkoztatás és az önálló életvitel témája kifejezett hangsúlyt kapnak a feltöltött anyagok között.

Ezen felül meghirdettük, hogy az évek óta raktáron **lévő kiadványok tartós használatra elvihetők** érdeklődő szakemberek, illetve intézmények számára. Törekedtünk arra, hogy minden jelentkező szakanyag állományát gazdagítsuk. A legnagyobb érdeklődés a logopédia témájú kiadványokra irányult. A statisztika alapján az ország közel 30 településén, összesen kb. 1000 kiadvány került átadásra autizmus, AAK, logopédia, hallássérülés és egyéb fogyatékoságügyi és szociálpolitikai témában. A kiadványok mellett lehetőség volt **társasjátékok, kártyák** átadására is. A MONTÁZS projekt felnőtt logopédia szolgáltatása során használt ún. „fejlesztő eszközöket”, a mintegy 90 játékot az ország 50 különböző felnőtt fogyatékosokat ellátó szociális intézményébe juttattuk el.

A **szakkönyvtár** állományának aktualizálása nagyjából 9 hónapig tartott. Az örökséget a Fogyatékos Személyekért Közalapítvány Közhasznú Kft., mint a SZIN Kft. jogelődje szakmai muníciója adta. A kiadványok fizikailag az Intézet székházában kölcsönözhetőek. A munkatársak egyenként azonosították be a példányokat, a példányszámot, a témát. A sok példányban fellelhető, vagy szakmai tartalmában már nem korszerű szakanyagok kikerültek a kölcsönözhető kiadványok köréből. A jelenleg elérhető állomány

1200 magyar és 350 idegennyelvű, zömében angol nyelvű szakirodalomból áll. Az előkészítési időszakban az Intézet jogászának segítségével aktualizáltuk a kölcsönzési szerződést és a kölcsönzési dokumentumokat is. A könyvtár hivatalos megnyitásáról az Intézet 2023 januárban adott hírt a honlapon. A kölcsönözhető kiadványokról, illetve a kölcsönzés menéről az Intézet honlapján lehet tájékozódni.

A már meglévő anyagok hasznosításán túl befejeztünk több olyan szakanyagot, amelyek nem voltak kötelező projektvállalások, viszont lelkes szakemberek, a plusz kapacitásaik terhére, már a MONTÁZS projekt időszakában elkezdtek rajtuk dolgozni.



2022 májusában Bondár Bernadett fordításában jelent meg a Charity Rowland és Philip Schweigert amerikai szerzőpáros által írt **Kézzelfogható tanulás az iskolában** című szakanyag tanári kézikönyve (Hands-On Learning Teacher's Guide). Az online formában letölthető kiadvány célja megkönnyíteni a nembeszélő tanulók kognitív és szociális készségeinek vizsgálatára készült eszköz használatát a célcsoporttal foglalkozó szakemberek, elsősorban gyógypedagógusok számára. A kötet előzménye a már említett Kézzelfogható tanulás az iskolában módszertani kiadvány. Mindket-

től letölthető az Intézet honlapjáról az *Augmentatív és alternatív kommunikáció (AAK)* témakörével foglalkozó kiadványok közül.



Farkasné dr. Gönczi Rita és Szemők Krisztina munkájának eredményeként elkészült a **SzemléLETformálás sorozat** óvodás, alsó- valamint felső tagozatos gyermekekkel foglalkozók számára. A szerzők olyan gyakorlatorientált, interaktív csomagban gondolkoztak, ahol a fogyatékosokról való ismeretátadás képességfejlesztő feladatok alkalmazásával, elsősorban attitűdformáló szándékkal készült. A füzetek a gyerekekkel közvetlenül foglalkozó pedagógusok mellett szociális szakembereknek, kiemelten fogyatékosügyi tanácsadók számára nyújt segítséget mindennapi munkájuk során. A füzeteket az NSZI honlapján az *Egyenlő esélyű hozzáférés témájával foglalkozó kiadványok* menüpont alatt lehet megtalálni. A kötetek online formában 2023 szeptemberében jelentek meg.

Jelenleg a szakkönyvtár állományában lévő CD/DVD-k átnézésén dolgozunk. Szeretnénk az adathordozókkal is növelni a könyvtári állomány kölcsönözhető kontingensét. A megkezdett munka várhatóan őszre fejeződik be, mely nagyjából 500 multimédiás anyaggal bővíti a kölcsönözhető anyagok körét.

A munkacsoport a Magyar Nemzeti Múzeummal együttműködésben egy múzeumi akadálymentesítési kiadvány utolsó simításain dolgozik **„Nyitott terek”** címmel. Ebben a munkában számos olyan szempont jelenik meg, melyek alkalmazásával a kiállítóterek, a teljes múzeumi élmény inkluzívabb, nyitottabb lesz az érdeklődő fogyatékos személyek számára is.

ABSZTRAKTOK

A szociális piacgazdaság

Social market economy

Author: **Katalin Botos**

Keywords: German model, social market economy, welfare states, eco-social market, sustainability, global development

Abstract

The social market economy, in restrictive interpretation, refers to the German model, the theoretical base and establishment made by Ludwig Erhard, minister of economy, later federal chancellor, from 1948 in Western Germany. In broader sense, this applies to several European countries. The English version stands closer to the American model, Sweden rather turns to the opposite direction: not following the small state principle, but on the contrary the social market economy takes place with central redistribution of the big state. First, it has to state that the social market economy is not characterized by major redistribution. This would define more the welfare states. According to the findings of this article the present German model should not be an example for us. We have to create the sustainable „Hungarian model” for ourselves. Although the gathered experience from the past should have served as an example to handle global challenges. The foundation of the European integration and the original German social market economy has come from the harmony of capital and labour. The eco-social market economy can be the European model serving as an international tool to maintain sustainable global development. In order to achieve this, there is a need for much wiser decision makers in the European Union unlike we do have today.

A művészetterápia hatása a fogyatékkal élő emberek napi életére

The impact of art therapy on the lives of the disabled

Author: **László Mikó F.**

Keywords: art therapy, disabled with verbal difficulties, cognitive function, emotional trauma, social interaction

Abstract

Art therapy can produce goals and performance in order to motivate elderly disabled to learn and grow. Art therapy can foster social interaction and support, which lead to the improvement of cognitive functions and memory through social stimulation and feedback. Art therapy can help persons concerned to communicate their thoughts and feelings in a nonverbal and symbolic way, especially if they have language difficulties due to cognitive impairment, physical disability or emotional trauma. Art therapy can also help the participants to express themselves more freely and in a more authentic way using art as a medium for exploration and experiment.

A munka méltósága

A munka erkölcssteológiai és társadalomelméleti összefüggései

The dignity of labour

The moral theological and social theoretical connections of labour

Author: **Péter Farkas**

Keywords: labour, moral theology, social theory, social justice, market, activity repertoire

Abstract

We intend to present the moral theological and social theoretical connections of labour.

This article can only touch a few aspects of this very rich theme. The aim is to present primarily the moral value of labour. As labour can not be isolated from society, thus we pointed out the social justice of this phenomenon. We wanted to emphasize that humans are in focus and that is why labour is not an article to exchange. Therefore the laws of the market can not be applied to it or only in limited sense. Moreover it should be considered also that work is not meant to be the point of life, only serves as a privileged tool in the activity repertoire. This means that the value of humans should not depend on performance: economy starts from humans and it also has to return to them.

The personalized moral theology put more stress on the individual character and the social aspects of labour as a human act. The personal nature of work is manifested in rich and creative activities and the social aspect is been shown in solidarity with others.

A család és gyermekjóléti szolgáltatás napjainkban

Alapellátásban a jövő

The operation of the family and child protection services at present

The future is in the primary social care system

Author: **Zoltán Busi**

Keywords: family and child protection service, national survey, aggressive behaviour against professionals, physical harm, discreditation, public duty

Summary

When public education, the health visitor system and the activity of certain authorities failed to function well, the family and children protection centers provided help for the families, the elderly and others who were in need.

It was only some years ago when a desperate client murdered a female colleague who worked in a certain family and child protection service. She died on the scene. This tragedy initiated a national survey based on master sample. The answers for the open questions, in different degree, reflected despair and disappointment. They expressed that despite of the vast effort they did as taking stand and carrying even extra burden of other sectors, and yet, they have not received any appreciation from the decision makers of the sector neither morally nor financially.

4471 persons out of 5247 working in the field receive threats from clients at least once a year. The threats are more often physical (beating up or killing the professional), sometimes tend to the direction of family members, children of the person. Discrediting the professional or the institution, as a special form of verbal aggression, is getting more and more common too. The physical harm was assessed in 2 aspects: the attempts and the ones that were materialized. From the collected answers it can be stated, in terms of aggressive behaviour, the professionals do not sense support and protection from fellow bodies (police, prosecutor's office, e.g.) as someone who delivers public duty.

SZERZŐINK

- **Berán Ferenc** katolikus teológus, egyetemi docens PPKE HTK, esperes plébános, Gondoskodás szerkesztő bizottsági tag
- **Busi Zoltán** szociálpolitikus, Magyar Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálatok Országos Egyesület elnökségi tag
- **Botos Katalin** közgazdász, professor emerita PPKE JÁK, az MTA doktora
- **Farkas Péter** szociológus, teológus, tudományos tanácsadó, főszerkesztő Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet
- **Katona Krisztina** gyógypedagógus, vezető szakértő, Fogyatékosági Igazgatóság, Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet, Gondoskodás szerkesztőségi tag
- **Mikó F. László** képzőművész, újságíró, Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet, Gondoskodás szerkesztőségi tag

Lektorálta:

Dr. Hadnagy József, Rostáné Dr. Riez Andrea, Dr. Tóth Tibor, Farkas Péter, Kun Gábor

